

Jaar1280-1285 De Cokerulle – Filip Hooghe

FILIP HOOGHE

De Cokerulle (1280-1285). Een conflict tussen Ieper en zijn hinterland over de lakennijverheid

Reeds verschenen als:

HOOGHE, F. "De Cokerulle (1280-1285). Een conflict tussen Ieper en zijn hinterland over de lakennijverheid". *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, CXLIII (2006) 293-448.

Status quaestionis en afbakening

In de laatste decennia is de aandacht voor de verhouding tussen stad en platteland in de Middeleeuwen almaar toegenomen.¹ Dit onderzoek wordt voornamelijk ingedeeld onder de sociale en economische geschiedenis van de Middeleeuwen, hoewel de verbinding met de rurale en institutionele geschiedenis eveneens van belang is. Belangrijke bijdragen betreffende de plattelands- en stadsgeschiedenis in het graafschap Vlaanderen werden geleverd door vertegenwoordigers van de "Gentse Historische School" als E. Thoen² en P. Stabel³ en M. Boone.⁴ Hun werk ligt in het verlengde van het onderzoek van A. Verhulst en H. Van Werveke en H. Pirenne. Internationaal kreeg het onderwerp reeds aandacht in het werk *Town and Country in Europe, 1300-1800* uitgegeven onder redactie van S.R. Epstein.⁵ Voor het eerst werd het graafschap Vlaanderen specifiek voor dit thema onder de loep genomen door D. Nicholas. Deze mediëvist uit Nebraska heeft een palmares aan historische studies betreffende het Middeleeuwse Vlaanderen en middeleeuwse stadsgeschiedenis in het algemeen.⁶ Hij is één van de belangrijkste onderzoekers van het sociaal-economische en politieke vlak voor wat het graafschap Vlaanderen in de 14de eeuw betreft.⁷ Hij baseerde en fixeerd zijn onderzoek

¹ Onderstaand artikel is een bewerking van: F. HOOGHE, *Omme discort dat was van den wullewerke tussen die van Ipre ende van Poperinghen. Een politiek-economisch en sociaal onderzoek naar de conflicten over de lakennijverheid tussen Ieper en zijn hinterland (1280-1373)*, Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Moderne Geschiedenis, 2002. Met dank aan prof. dr. P. TRIO voor het begeleiden van deze verhandeling.

² E. THOEN, "The count, the countryside and the economic development of the towns in Flanders from the eleventh to the thirteenth century. Some provisional remarks and hypotheses", in : Ed. E. Aerts, B. Henau, P. Janssens e.a., *Studia Historica Oeconomica, Liber Amicorum Herman Van der Wee*, Leuven, 1993, 259-278.

³ P. STABEL, *Dwarf among Giants: The Flemish Urban Network in the Late Middle Ages* (Studies in urban, social, economic and political history of the medieval and modern Low Countries VIII), Leuven en Apeldoorn, 1997. Specifiek m.b.t. de "smalle" of kleine steden in Vlaanderen: P. STABEL *De kleine stad in Vlaanderen: bevolkingsdynamiek en economische functies van de kleine en secundaire centra in het Gentse kartier (14de-16de eeuw)* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Klasse der Letteren CLVT), Brussel, 1995.

⁴ M. BOONE en W. PREVENIER, *La draperie ancienne des Pays-Bas: débouchés et stratégies de survie (14e-16e siècles)*, Leuven 1993. M. BOONE en P. STABEL, *Shaping urban identity in late Medieval Europe*. Leuven, 2000.

⁵ S.R. EPSTEIN, red. *Town and Country in Europe, 1300-1800*, Cambridge, 2001.

⁶ D. NICHOLAS, *The Metamorphosis of a Medieval City: Ghent in the Age of the Artevelde, 1302-1390*, Lincoln-Leiden, 1987.

Id., *Trade, Urbanisation and the Family: Studies in the History of Medieval Flanders*. Aldershot, 1996.

Id., *Medieval Flanders*. Londen - New York, 1992.

⁷ Hij schreef o.a. een interessante studie betreffende Weert, een domein van de Gentse Sint-Baafsabdij liggend tussen de Oude en Nieuwe Schelde, respectievelijk tussen de kasselrijen van Waas en Bornem. Cf. D. NICHOLAS, "Weert: a Scheldt Polder Village of the Fourteenth Century", in: *The Journal of Medieval History*, 2 (1976), p. 239-68. In onze studie betreffende het Tempeliershof van Weert (het eigenlijke domaniaal hof van de abdij) gingen wij reeds dieper in op zijn werk en vulden wij het aan met eigen onderzoeksresultaten. Cf. F.

voornamelijk op de bronnen voor de stad Gent en het hinterland, daar voor deze stad en regio de bronnen talrijk zijn. Dit resulteerde in 1971 tot een interessante vergelijkende studie over de sociale, politieke en economische spanningen tussen stad en platteland in het graafschap Vlaanderen.⁸ Er werd echter vastgesteld dat het werk maar weinig aandacht besteedde aan de ophefmakende conflicten tussen stad en platteland in het Westland. Ons onderzoek mag dus beschouwd worden als een aanvulling en uitdieping van de materie voor wat Ieper en omgeving betreft. Voor wat de lakennijverheid betreft is het onderzoek in een verregaand stadium. Op internationaal vlak werd reeds door D. Cardon een algemene studie uitgebracht.⁹ Daarnaast specialiseerde Canadese professor J. H. Munro zich voornamelijk in het onderzoek naar de lakennijverheid in Vlaanderen.¹⁰ Baanbrekend werk van eigen bodem werd geleverd door E. Coornaert in zijn studie over rurale en stedelijke lakennijverheid in het graafschap Vlaanderen.¹¹ G. De Poerck schreef een belangrijk werk over de techniek van de lakenindustrie.¹² Pionierswerk werd geleverd door G. Espinas, voornamelijk dan voor Frans-Vlaanderen.¹³ Recent legde ook P. Stabel zich toe op de weefnijverheid in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen.¹⁴ Voor de lakenindustrie Ieper in het bijzonder kan men terugvallen op de reeds gedateerde maar toch nuttige doctoraatsverhandeling van J. Demeey.¹⁵ Ook in de laatste decennia is voor Ieper nieuw onderzoek uitgevoerd.¹⁶

HOOGHE en L. ROCHTUS, *Het Tempeliershof en de Rozendaalhoeve. Een nieuwe kijk op de geschiedenis van het dorp Weert*. Bornem, 2004.

⁸ D. NICHOLAS, *Town and countryside: social, economic and political tensions in fourteenth-century Flanders* (Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte CLII), Brugge, 1971. Nederlandse uitgave: ID., *Stad en Platteland in de Middeleeuwen*, Bussum, 1971.

⁹ D. CARDON, *La draperie au Moyen Âge. Essor d'une grande industrie européenne*. Parijs, 1999.

¹⁰ J. MUNRO, red. *Textiles, Towns and Trade. Essays in the economic history of late-medieval England and the Low Countries* (Variorum collected studies series CS442), IX, Aldershot, 1994. Voor een uitgebreide bibliografie over lakennijverheid: J.H. MUNRO, *Bibliography of European Textiles, 1100-1750*. Toronto, 2004. <http://www.economics.utoronto.ca/munro5/ETextBib.htm>

¹¹ E. COORNAERT, "Draperies rurales, draperies urbaines: evolution de l'industrie flamande au moyen-âge et au XVIe siècle", in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, XXVIII (1950) p. 60-97.

¹² G. DE POERCK, (e.a.) *La draperie médiévale en Flandre et en Artois. Technique et terminologie*, 3 dln. Brugge, 1951.

¹³ G. ESPINAS, *La draperie médiévale: problèmes économiques*, Parijs, 1940; ID., *Un grand commerce médiéval: les draps des Pays-Bas*, Parijs, 1937; ID., *La draperie dans la Flandre française au Moyen Âge*, Parijs, 1923 ;

¹⁴ P. STABEL, "'Dmeeste, oirboirlixste ende proffitelixste let ende neringhe'. Een kwantitatieve benadering van de lakenproductie in het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Vlaanderen", in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe reeks, LI (1997) 113-153.

¹⁵ J. DEMEY, *De Ieperse lakennijverheid: haar ontstaan, ontwikkeling en verval*. Doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Moderne Geschiedenis, 1947-1948.

¹⁶ Enkele studies voor Ieper vermelden wij hier:

P. BOUSSEMAERE, "De Ieperse lakenproductie in de 14de eeuw opnieuw berekend aan de hand van de lakenloodjes". *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, III (2000) p. 131-161; J. DEMEY, "De Vlaamse ondernemer in de Middeleeuwse nijverheid. De Ieperse drapiers en "upsetters" op het einde der XIIIe en in de XIVe eeuw", in: O. MUS en J.A. VAN HOUTTE (red.), *Prisma van de Geschiedenis van Ieper*. Ieper, 1974, p. 143-156; J. DEMEY, "Proeve tot raming van de bevolking en de weefgetouwen te Ieper van de 13de tot de 17de eeuw", in: O. MUS en J.A. VAN HOUTTE (red.), *Prisma van de Geschiedenis van Ieper*. Ieper, 1974, p. 157-170.

; DEMEY, "Proeve tot raming van de bevolking en de weefgetouwen te Ieper van de 13de tot de 17de eeuw", 157-170; M. DEWILDE, A. ERVYNCK en A. WIELEMANS (red.), *Ieper en de middeleeuwse lakennijverheid in Vlaanderen. Archeologische en historische bijdragen. Bijdragen van het Internationaal Symposium "A good Yarn! Archaeological and historical research into the medieval cloth industry of Flanders" Ypres 29-30.11.1996 (Archeologie in Vlaanderen. Monografie 2)*, Asse-Zellik, 1998.

De conflictverhouding tussen Ieper en de rest van het Westland werd echter nog niet voldoende belicht. Het meest ruchtmakende conflict, namelijk dat tussen Ieper en Poperinge, krijgt een sporadische verwijzing in historische studies.¹⁷ De studies die handelen over de specifieke verhouding tussen Ieper en Poperinge alleen zijn schaars en vaak totaal verouderd.¹⁸ Over de verhouding van Ieper en de andere steden en dorpen uit zijn hinterland werd evenmin veel onderzoek verricht. Zo is er de interessante maar toch wat beknopte studie over de Langemarkse lakennijverheid in de Middeleeuwen van M. Boudry en R. Cousse.¹⁹

Het leek ons dus opportuun om in een uitgebreide studie dieper in te gaan op de conflicten die de verhoudingen tussen Ieper en zijn hinterland gedurende de 14de eeuw vertroebelden. Meer specifiek werd onze aandacht toegespitst op het aanslepende conflict met de naburige "smalle stede" Poperinge, maar er werd ook nagegaan hoe de relaties tussen Ieper en de andere gemeenschappen in zijn hinterland evolueerden. Voor wat de onderzoeksperiode betreft beperkten wij ons tot de tijdspanne 1280-1373.. Waarom nu deze specifieke data als begin en eindpunt van deze verhandeling? Beide data zijn belangrijke data in de geschiedenis van Ieper en het Ieperse hinterland. Ons beginpunt 1280 is het jaar waarin de eerste grootschalige opstand van het "gemeen" tegen het Ieperse patriciaat plaatsvond. Deze opstand bevatte niet alleen een plaatselijke, Ieperse dimensie maar ook een regionale en zelfs nationale dimensie. Het was ook een manifestatie van de bemoeienis van het grafelijke gezag in de stad. Het eindpunt van het onderzoek lijkt ons evident. In 1373 beslist Ieper om het over een andere boei te gooien en een proces te starten tegen Poperinge voor de Grafelijke Raad. In 1379 brak echter de "Gentse Opstand" uit die ervoor zou zorgen dat Ieper toen één van de zwaarste slagen te verduren kreeg in zijn hele geschiedenis. Het beleg van Engelse en Gentse troepen in 1383 n.a.v. de Vlaamse opstand en de Engelse veldtocht tegen de Clementijnen zorgde voor een enorme schade aan deze traditionele lakenstad.²⁰ Spreekt vanzelf dat ook het Ieperse hinterland hieronder zwaar te lijden heeft gehad. De geschiedenis van de stad en de regio zou er na 1383 heel anders uitzien. Onze begrenzing in ruimte ligt wat moeilijker. Het spreekt vanzelf dat wij de stad Ieper namen als beginpunt maar over de afbakening van het begrip Iepers hinterland bestaan er enkele problemen. Als wij het hinterland zagen als de kasselrij van Ieper, dan misten wij een groot deel van de in ons onderzoek betrokken gebieden.²¹ Voor

¹⁷ E. AERTS, *Economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen*. Cursus, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Moderne Geschiedenis, 2000-2001, p. 89-90; J.H. MUNRO, "Industrial transformations in the north-west European textile trades, c. 1290-c. 1340: economic progress or economic crisis?" in: J. H. MUNRO, red. *Textiles, Towns and Trade. Essays in the economic history of late-medieval England and the Low Countries* (Variorum collected studies series CS442), VIII. Aldershot, 1994, p. 114-116; D. NICHOLAS, *Town and countryside*, p. 92-98.

¹⁸ N. DE PAUW, *Ypre jeghen Poperinghe angaende den verbonden: gedingstukken der XIVe eeuw nopens het laken* (Koninklijke Vlaamse academie voor taal- en letterkunde. 3e reeks XVI), Gent, 1899; J. OPDEDRINCK, *Poperingana: Poperinghe et ses seigneurs. La lutte pour l'existence Poperinghe et son caillou. L'ancien canal de Poperinghe à l'Yser*, Poperinge, 1898.

¹⁹ M. BOUDRY, en R. COUSSE, "De Langemarkse lakennijverheid in de middeleeuwen (12de-15de eeuw)", in: *Iepers Kwartier*, XXIV (1988), 81-107.

²⁰ P. TRIO en W. SIMONS, "Achtergronden bij het ontstaan van de tuindagprocessie: bronnen en situering", in: R. VINCKIER, red. *Ieper Tuindag. Zesde eeuwfeest. Een bundel historische opstellen*. Ieper, 1983, 107-128.

²¹ Poperinge was eigendom van de abt van de Sint-Bertinusabdij te Sint-Omaars en was eigenlijk een stad op zich hoewel het soms juridisch tot de kasselrij Veurne werd gerekend. Elverdinge, Vlamertinge, Noordschote, Zuidschote, Woesten, Reningelst, Loker en Watou behoorden tot een aparte eenheid die men *de Acht Parochiën de Spleten en de Branchen* noemde. Het waren vrije zelfstandige parochies en heerlijkheden, die slechts financieel van de kasselrij Veurne-Ambacht afhankelijk waren. Ze zouden zich in de XVIIIe eeuw afsplitsen tot een aparte kasselrij. (Cf. S. BARBERY, *Veurne: een stadsgeografische bijdrage*. Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, groep Aardrijkskunde, 1989-1990, p. 32-33; Cf. Bijlage nr.3) Waasten bezat sinds het begin van de XIVe eeuw ook een eigen kasselrij. Wervik en Menen behoorden tot de

de kasselrij zelf was er ook maar weinig archief overgebleven m.b.t. de XIVe eeuw dat ons van nut kan zijn. Dit heeft als noodzakelijk gevolg dat onze aandacht niet kon gaan naar de specifieke geschiedenis van elk dorpje in de kasselrij Ieper, maar eerder naar een diametrale omtrek rondom de stad, vooral dan wat de lakennijverheid betrof. Het ging hem eerder om enkele case-studies in de regio. Wij lieten ons leiden door de economische en politieke invloed van Ieper in die tijd om onze grenzen af te bakenen. Als gevolg hiervan hebben wij het ook over steden als Waasten, Wervik, Menen, Nieuwpoort, etc. Bovendien zullen wij ook onze aandacht even richten op gebieden die nu over de landsgrenzen liggen zoals de kasselrijen van Kassel en Belle. In talrijke veertiende-eeuwse oorkonden en kronieken wordt de term *Westland* vermeld. In de 14de eeuw was de term *Westland* echter meer dan een geografische benaming. Het *Westland* werd toen immers beschouwd als een afgescheiden kwartier.²² Een eenduidige afbakening van de term lijkt ons niet echt mogelijk. In een studie van T. Luyckx staat de term *Westland* op de kaart van het graafschap bij het begin van de 14de eeuw.²³ Dat komt het best overeen met het gebied dat wij beogen. Er werd in ons onderzoek gekozen voor een chronologische onderverdeling in een vijftal tijdzones, waarbij een nauwkeurige beschrijving van de gebeurtenissen en de samenhang met de algemene geschiedenis van het graafschap werd nagestreefd. In dit artikel zullen wij ons echter beperken tot een beschrijving van de resultaten van dit onderzoek.

De bronnen

Op het eerste zicht leek het zo te zijn dat er weinig bronnenmateriaal bewaard was gebleven voor de middeleeuwse geschiedenis van de stad Ieper. Daar heeft de vernietiging van het precieze en omvangrijke stadsarchief in WOII zeker veel mee te maken.²⁴ Maar na grondig

kasselrij van Kortrijk. Komen behoorde tot de kasselrij van Rijsel. Dorpjes als Nieuwkerke, Dranouter, Westouter behoorden tot de kasselrij van Belle.

²² D. Nicholas wees ons op het feit dat Robrecht van Kassel in 1323 het deel door de stad Ieper verschuldigd in de 2.000 pond jaarlijkse annuïteit die hij geërfd had van zijn vader, zou verkopen aan de schepenen van Ieper. Zowel de stad als de kasselrij Kassel, de stad Ieper, de steden en kasselrijen Veurne en Sint-Winoksbergen, en heel westelijk Vlaanderen waren delen van deze som verschuldigd aan de graaf. In 1349 zou Lodewijk van Male zelfs een regent over het *Westland* aanstellen. Hier bedoelde men met het *Westland*: de stad en kasselrij Ieper, de parochies Steenweerde, Nieuwkerke en Nipkerke (Nieppe), de steden en kasselrijen of ambachten van Waasten, Belle, Kassel, Sint-Winoksbergen, Veurne en alle andere steden gelegen in het *Westland*. (Cf. D. NICHOLAS, *Town and countryside*, p. 157, noot 16) P. Stabel ziet het *Westland* zeer ruim als het Ieperse Kwartier en de kasselrijen van Veurne, Broekburg en Sint-Winoksbergen. (Cf. P. STABEL, "Dmeeste, oirboirluxte ende proffitelixste let ende neringhe", p. 127.)

²³ T. LUYCKX, *Het grafelijk geslacht Dampierre en zijn strijd tegen Filips de Schone*, Leuven, 1952, kaart vooraan, zonder nummering.

²⁴ Het verhaal achter het verloren gaan van één van de waardevolste archiefdepots voor de Middeleeuwse geschiedenis van Vlaanderen toont aan dat de vernieling van het archief helaas ook een spijtige en gruwelijke speling van het lot was. Eind augustus 1914 was E. De Sagher, de stedelijke archivaris van Ieper, naar Calais getrokken en kon niet meer terug naar Ieper door de onderbreking van de treinsporen en het beleg van Calais. Daar hij zonder toestemming van het stadsbestuur vertrokken was, kreeg hij bij zijn terugkeer geen toegang meer tot de archieven. Hij werd zelfs op 26 september uit zijn functie geheven, opdat de archieven beter zouden gesurveilleerd kunnen worden. De archivaris zou zijn dierbare archief nooit meer terugzien. Op de nacht van 29 op 30 oktober werd de stad een eerste maal gebombardeerd. Het schepencollege achtte het echter niet nodig om zich te bekommeren om het schitterende archiefmateriaal. Op 4 november zouden ze de gebombardeerde stad reeds verlaten, terwijl de archieven, de bibliotheek en het museum aan hun lot werden overgelaten. Pas op 21 november brandden de Hallen af en ging ook het archief in rook op. Tussen 4 en 21 november had niemand er blijkbaar aan gedacht om de archieven te redden. Ook na de brand deed niemand de moeite om de overgebleven stukken uit de ruïnes te redden. In april 1915 zouden de Engelse officieren fragmenten van documenten nog terugvinden tussen de overblijfselen van de Hallen. Cf. [H. DE SAGHER], "Les archives de la guerre: Ypres",

onderzoek ontdekt men dat uit de vele onontbeerlijke uitgaven van archiefstukken, uit de vele werken en artikels van zowel vakhistorici als amateur-historici en uit centrale archieven toch een overvloed aan bronnenmateriaal kan teruggevonden worden. Het bronnenmateriaal kon ingedeeld worden in onuitgegeven archivalische bronnen en uitgegeven archivalische bronnen. Voor een uitgebreid overzicht van deze bronnen verwijzen wij naar onze bibliografie in onze licentiaatsverhandeling.²⁵ Zowel de stadsrekeningen als de stukken i.v.m. de lakennijverheid voor Ieper werden immers gelukkig grotendeels bewaard.²⁶ Daarnaast gebruikten wij de talrijke uitgegeven grafelijke oorkonden en andere documenten die in connectie stonden met ons onderwerp. Voor deze uitgaven verwijzen wij naar onze bibliografie onder uitgegeven niet-narratieve bronnen.

Dit zijn de archieven die wij gebruikten voor ons onderzoek:

1. Huidig Stadsarchief Ieper: weinig of geen bronnen voor de XIVe eeuw, wel de belangrijke inventaris van I. Diegerick van het oude, vernietigde stadsarchief en de aanvullingen van de stadsarchivarissen J.J. Lambin, A. Merghelynck en E. De Sagher.²⁷
2. Algemeen Rijksarchief Brussel:
 - Oorkonden van Vlaanderen (1e en 2e reeks): heel wat oorkonden die nog niet uitgegeven zijn, voor Ieper voornamelijk in verband met de abdi van Mesen en Robrecht van Kassel.
3. Algemeen Rijksarchief Gent: Raad van Vlaanderen en grafelijke oorkonden, stadsrekeningen Gent, ...

in : *Annales de la Société d'émulation de Bruges: revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre*, LXV (1915-1922) p.170-172.

²⁵ F. HOOGHE, *Omme discort dat was van den wullewerke*, p. VII-IX.

²⁶ G. DES MAREZ en E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, 2 dln. Brussel, 1913; G. ESPINAS en H. PIRENNE, "Additions au Recueil", in: *Bulletin de la Commission royale d'histoire*, XCIII (1929), p. 33-66.

G. ESPINAS, en H. PIRENNE, e.a. *Recueil de documents relatif à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre* (Académie royale de Belgique. Commission royale d'histoire. Publications in 4e [34]. Collection de chroniques belges inédites). 7 dln. Brussel, 1906-1966; BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek, Fonds Merghelynck, nr. 32; J.-J. LAMBIN, "Revue succincte de quelques comptes d'Ypres", in : *Messenger des Sciences Historiques de Belgique*, IV (1836) p.181-189.

²⁷ E. DE SAGHER, *Notice sur les archives communales d'Ypres et documents pour servir à l'histoire de Flandre du XIIIe au XVIe siècle*, Ieper, 1898; I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres*, 7 dln. Brugge, 1854-1868; J.-J. LAMBIN, *Beleg van Ypre, door de Engelschen en Gendtenaers, ten jaere 1383, en oorsprong van de feest gezegd den tuindag, met een verhaal van de gebeurtenissen welke in Vlaenderen, ontrent dien tyd, plaats hebben gehad, ...* Ieper, 1833; ID., "Liste chronologique et biographique des abbés de Voormezele-lez-Ypres", in : *Annales de la Société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre-Occidentale*, II (1840) p. 133-145; ID., *Geschiedkundige onderzoekingen op de aloude aenstellinge van den voogd en van de schepenen en raeden der stad Ypre* (Ieperse historische studies VI), Anastatische herdruk. Ieper, 2000; ID., *Nalezingen of vervolg van de tydrekenkundige lyst van onuitgevene hand-vesten, opene brieven en andere bescheeden, rustende onder de archiven der stad Ypre, Westvlaenderen ...*, Ieper, 1829; ID., "Revue succincte de quelques comptes d'Ypres", in : *Messenger des Sciences Historiques de Belgique*, IV (1836) p. 181-189.; ID., *Verhael van den moord van eenige schepenen, raeden en andere inwooners der stad Ypre, gebeurd den 29.sten en 30.sten november 1303, bevezen door echte bescheeden voormaels nooit in het licht gegeven*, Ieper, 1831; A. MERGHELYNCK, *Cabinet des titres des généalogie et d'histoire de la West-Flandre et des régions limitrophes. Vade-Mecum pratique et utile de connaissances historiques et indicateur nobiliaire et patricien de ces contrés renfermant de nombreux inventaires de collections d'archives, inédits jusqu'ici, appartenant à plusieurs dépôts publics et privés de la Belgique, ou Catalogue-Répertoire analytique, méthodique et raisonné de 555 manuscrits formés pour la plupart au moyen des documents y inventoriés, orné de sept planches en photo-typie et gravure*. Doornik, 1896-1897. Anastatische herdruk. Torhout, 1986; BRUSSEL, Koninklijke Bibliotheek, Fonds Merghelynck.

4. Departementaal Archief te Rijsel:

Rekenkamer van Rijsel:

- Register B. 1359-1363: interessant voor Ieper, kasselrij en hinterland.
- Register B. 1561-1569 en B. 1572: 10 cartularia van Vlaanderen.
Enorme bron aan archiefmateriaal voor het graafschap Vlaanderen. Spijtig genoeg beperkte ontsluiting wegens gebrek aan duidelijke en recente regesten.
- Registers van charters: B. 1596-1606

Wij probeerden ook ons onderzoek enigszins aan te vullen met gegevens uit de kronieken van die tijd en enkele kronieken van latere datum. Het gaat hier vooral om lands- en stadskronieken.²⁸ Een overzicht van deze kronieken is te vinden in onze bibliografie onder uitgegeven narratieve bronnen.

De Cokerulle als bevrijdingsstrijd van Poperinge (1280-1285)

1. Inleiding

In de periode 1280-1282 werd Vlaanderen geteisterd door een eerste revolte van het gemeen in de grote Vlaamse steden.²⁹ De opstand te Ieper, de zogenaamde Cokerulle, werd reeds uitvoerig en grondig onderzocht door G. Doudelez en recent nog herzien door M. Boone.³⁰ Vandaar dat wij ons hier vooral lieten leiden door de resultaten van hun onderzoek en een bijzondere aandacht hadden voor de rol van Poperinge en het platteland in deze opstand. Aangezien de studie van G. Doudelez reeds gedateerd is³¹, voegden wij net als M. Boone enige kritische noten aan zijn interpretaties en conclusies toe, waarmee wij geenszins afbreuk wilden doen aan de waarde van zijn reeds kritische historische studie maar eerder de feiten probeerden te herinterpreteren of aan te vullen.

2. De Ieperse lakennijverheid in de 13de eeuw: van bloei naar crisis

In de 13e eeuw kende Ieper zijn bloeiperiode in de lakennijverheid. De eerste keures vermelden de manufacturen van *draperie*, *estanforts*, *enforchiés* en *saies*. Blijkbaar produceerde Ieper vier soorten wollen stoffen: *draps*, *stanforts*, *biffes* en *says*. Mogelijk werden onder *biffes* ook *enforchiés* begrepen. Men moet een onderscheid maken tussen de *draperie ointe* of gesmoute draperie en de *draperie sèche* of ongesmoute draperie. De gesmoute draperie was de traditionele, zware draperie, terwijl de ongesmoute of lichte draperie de lichtere en goedkopere soorten vertegenwoordigde. Bij de gesmoute draperie werd de wol voor het kammen en het kaarden gewassen. Daardoor verdween ook de lanoline en moest een andere vetstof, *yeck* genaamd (boter of dierlijk vet, geen olie) toegevoegd worden, om het

²⁸ R. DE SCHRYVER, *Historiografie. Vijfentwintig eeuwen geschiedschrijving van West-Europa* (Faculteit Letteren van de K.U.Leuven. Ancorae. Steunpunten voor studie en onderwijs. Volume VIII), Leuven, 1994, p. 158-159.

Voor meer info over de kronieken van Vlaanderen: cf. V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders 1200-1500. Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'* (Verhandelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent 19), Gent, 1993.

²⁹ VANDERMAESEN, "Vlaanderen en Henegouwen onder het Huis van Dampierre 1244-1384", 403-404.

³⁰ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 188-294; BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 147-155.

³¹ De studie van G. Doudelez werd heruitgegeven in het *Prisma van de Geschiedenis van Ieper* maar is eigenlijk oorspronkelijk van voor WOII. Cf. DOUDELEZ, G. "La révolution communale de 1280 à Ypres". *Revue des questions historiques*, jg. 1938 nr. 2, p. 58-78 en nrs. 3-4, p. 3-25; jg. 1939, nr. 1, p. 21-70.

kammen mogelijk te maken en het spinnen te vergemakkelijken.³² Men sprak van ongesmoute draperie wanneer de wol minder grondig werd gewassen en er dus geen vetstof moest toegevoegd worden.³³ De twee aparte draperieën kregen te Ieper aparte regels opgelegd waarbij elke draperie haar eigen arbeidersgemeenschappen kende. De gesmoute draperie was de belangrijkste daar ze meer handenarbeid vereiste.³⁴ Dit had als gevolg dat alle stappen in de productie van de ongesmoute draperie, zelfs de aankoop van de wol, goedkoper waren dan in de gesmoute draperie.³⁵ De beste manier om laken te kleuren, was in de wol te verven, maar daarvoor moest deze vetvrij zijn. Daarom behoorde het duurste, *gekleurde laken* tot de gesmoute draperie. Meestal werd wede (blauw) als verfstof gebruikt, maar ook zeer dure verfstoffen als kermes (rood) of cochenille.³⁶ Bovendien gebruikte men te Ieper vijf variëteiten meekrap, een verfplant die zowel werd gekweekt in het Ieperse hinterland als werd ingevoerd uit Rijsel, Beerst (bij Diksmuide), Brugge en "Micheem" (bij Brugge).³⁷ In het begin van de 13de eeuw was Ieper marktleider voor het *gekleurde laken*, en vooral voor de laagste kwaliteit ervan, het *blauwe laken*. In het midden van de 13de eeuw is het *gekleurde laken* van Ieper terug te vinden in Venetië, Verona, Bologna, Firenze en Pisa, ook in Spanje (Valencia, Perpignan), Castilië en Portugal en zelfs in de Levantijnse afzetgebieden van Genua. Daarnaast werden ook heel wat goedkopere *says* (saaien) en *stansforts* of *Standvoort* (*estamfors*) lakens verhandeld. Deze behoorden allebei tot de ongesmoute draperie. In de vroegste periode was het aandeel van de *says* en de *stanforts* in de Ieperse export verwaarloosbaar. In het midden van de 13de eeuw verloor de lakenstad zijn leiderpositie op de luxemarkt aan de grote productiecentra van de Champagne, die op hun beurt in de 14de eeuw door de Brabantse lakencentra verdrongen werden. Ieper reageerde dynamisch door tegen het midden van de eeuw een nieuw product, de *afforchiés* (*enforchiés*, *virgatos*), een dure *gestreepte stof* van de *draperie ointe* op de groeiende markt van het *gestreept laken* (*rayés* of *royés*) te brengen. De *enforchiés* of de *virgatos* zaten wat de prijs betreft eerder in een middenklasse tussen het dure *gekleurde laken* en de producten van de ongesmoute draperie. Het *blauwe laken* kwam voortaan uit Chalon, dus ging Ieper ook over op het duurste laken, het scharlaken. In de 13de eeuw moet Ieper zowat de grootste aanvoerder van scharlaken zijn geweest. Het werd enkel beconcurrereerd door Diksmuide (vandaar de meekrapteelt te Beerst), Gent en Dowaaï.³⁸ In de 13de eeuw voert Ieper vooral uit naar Zuid-Europa. Maar ook worden de *pulchri panni* uit Ieper uitgevoerd naar Noord- en Oost-Europa. Waarschijnlijk bereikte het Iepers laken reeds in de eerste helft van de 12de eeuw de markt van Novgorod. Maar de eerste oorspronkelijke teksten die een grote verspreiding van het Ieperse laken vermelden dateren pas uit de 13de eeuw.³⁹

In het laatste kwart van de 13de eeuw beïnvloedden politieke gebeurtenissen de Ieperse lakenindustrie drastisch. De Ieperse regio had zwaar te lijden gehad onder de Vlaams-Engelse handelsoorlog. De Engelse koning bracht duidelijk de economische kwetsbaarheid van het graafschap aan het licht door zijn wolexport als wapen te gebruiken. De textielcentra in

³² CHORLEY, "The Ypres cloth industry 1200-1350", 111-112; SORBER, "The making of cloth", 22; BOUSSEMAERE, "De Ieperse lakenproductie in de 14de eeuw opnieuw berekend aan de hand van de lakenloodjes", 135.

³³ CHORLEY, "The Ypres cloth industry 1200-1350", 112; BOUSSEMAERE, "De Ieperse lakenproductie in de 14de eeuw opnieuw berekend aan de hand van de lakenloodjes", 135.

³⁴ BOUSSEMAERE, "De Ieperse lakenproductie in de 14de eeuw opnieuw berekend aan de hand van de lakenloodjes", 135.

³⁵ CHORLEY, "The Ypres cloth industry 1200-1350", 122.

³⁶ *Ib.*

³⁷ DE POERCK, *La draperie médiévale en Flandre et en Artois*, I, 176-178.

³⁸ CHORLEY, "The Ypres cloth industry 1200-1350", 123-124.

³⁹ ABRAHAM-THISSE, "*Kostel Ipersch, gemeyn Ipersch*", 139.

zuidelijk en westelijk Vlaanderen, Ieper, Dowai, Diksmuide en Poperinge vereffenden het vlugst hun schuld (1277) in verband met de confiscaties van de goederen van Engelse handelaars, want ze wensten de alternatieve routes voor wolaanvoer, dat wil zeggen over Sint-Omaars en Nieuwpoort, in stand te houden en niet langer hun grondstof via Brugge aan te kopen. Ieper wordt in 1276 door Gwijde van Dampierre begunstigd met het privilege om wapens te mogen dragen wanneer ze door Vlaanderen reisden, zolang ze er geen misbruik van maakten. Ze mochten wel geen dolken dragen.⁴⁰ In 1277 gaf Gwijde hen verschillende privileges i.v.m. de rechterlijke vervolging van delicten.⁴¹ Toen in 1278 Gwijde van Dampierre de macht in het graafschap volledig in handen kreeg, leek hij een politiek voor te staan die streefde naar beknotting van de stedelijke autonomie. Dit had hij al bewezen door zijn strijd tegen de Gentse XXXIX, leden van het patriciaat die de mandaten in de schepenbank monopoliseerden. Hetzelfde deed zich ook voor in andere Vlaamse steden, zodat de kritiek heftiger werd. Zowel een factie van rijke ondernemers, een soort "tweede patriciaat", als de politiek onmondige volksklasse, "het gemeen", eisten inspraak in het stadsbestuur. De situatie raakte nog meer verhit door inmenging van de Franse koning via het Parlement van Parijs. De Franse koning zag hier immers een buitengewone troef in zijn machtsstrijd tegen zijn Vlaamse vazal. De houding van de graaf kan dus aanleiding zijn geweest tot de opstanden. In 1279 bevoordeelde hij het Gentse gemeen door hen toezicht te geven op de stadsfinanciën en verving hij opnieuw de XXXIX (8 september 1280). Waarschijnlijk werd dit door de ambachtslieden in andere steden begrepen als een aanmoediging. Bovendien was de situatie ideaal voor een opstand, doordat er in het graafschap een machtsvacuüm was ontstaan na het vertrek van Gwijde naar de onderhandelingen over het einde van de Frans-Castiliaanse oorlog. Daar de centralisatie van de macht nog in grote mate gekoppeld was aan de lichamelijke aanwezigheid van de vorst, zorgde ook de afwezigheid van de vorst voor de nodige consternatie bij het Vlaamse volk. Nochtans moet men de zogenaamde "democratische" opstanden van 1280 in de voornaamste Vlaamse steden enigszins relativeren. In Brugge en Gent ging het om de rivaliteit tussen facties binnen de gegoede burgerij, gericht tegen de bestaande interne immobiliteit. Het gemeen werd gebruikt als stoottroepen van het patriciaat, zonder dat deze laatsten ook maar er aan dachten om institutionele en sociale hervormingen door te voeren. De revolte te Ieper verschilt hierin, dat ze haar oorsprong vond in industriële en commerciële spanningen binnen de draperie. De economische regressie zorgde er dus voor dat de opstanden gelijktijdig plaatsvonden maar hun eigen aard werd bepaald door lokale omstandigheden.⁴²

De redenen van de opstand te Ieper moeten gezocht worden in de almacht van de schepenen en de handelaars van de Vlaamse Hanze te Ieper in de 13de eeuw. Het gaat hier o.a. om de grote kooplieden-ondernemers.⁴³ Deze rijke patriciërs stonden in goede relatie met de Vlaamse graaf. In ruil voor privileges aan de stad Ieper, verleenden de schepenen hun financiële diensten aan de graaf, ze werden een soort bankiers van de graaf, die hem geschenken gaven of borg stonden voor zijn leningen. De graaf moest aanhoudend zijn toevlucht tot geldleningen nemen en werd voortdurend door schuldeisers geplaagd.⁴⁴ Bovendien verplichtten zijn talrijke nakomelingen hem tot drukkende financiële uitgaven.⁴⁵ De graaf maakte het zelfs zo bont dat Ieper zich in de schulden stak. Op 1 oktober 1279 moest

⁴⁰ DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique*, I, 114, nr. 132.

⁴¹ *ID.*, 114-115, nr. 133.

⁴² Voor voorgaande informatie: cf. VANDERMAESEN, "Vlaanderen en Henegouwen onder het Huis van Dampierre 1244-1384", 402-404.

⁴³ Cf. *infra*, p. 14, voetmoot 69.

⁴⁴ LUYKX, *Het grafelijk geslacht Dampierre en zijn strijd tegen Filips de Schone*, 75.

⁴⁵ *ID.*, 76.

hij beloven om gedurende zes jaar vanaf 2 februari 1280 geen giften noch beden te vragen. In juli 1279 werd het probleem van de presentatie van de rekeningen opgelost. Het gemeen had in deze materie geen inspraak.⁴⁶ Nochtans was er in de eerste helft van de 13de eeuw een tendens om de macht van de schepenen enigszins te beperken. Dankzij een charter van 1209 mochten de poorters van Ieper vijf *homines probi* aanduiden die dan vijf schepenen zouden kiezen. Die vijf zouden dan de acht andere schepenen verkiezen. Maar reeds in 1210 werd een wijziging ingevoerd: het zouden de uittredende schepenen zijn die de kiezers zouden aanduiden en niet het volk. Het was dus een oligarchisch systeem van coöptatie geworden.⁴⁷ In een charter van 1227 profiteerden de Ieperse poorters van de terugkeer van graaf Ferrand van Portugal. Ze verkregen de uitsluiting uit de schepenbank van al wie te dichte familie was van de schepenen. Maar over de verkiezing van kiezers door de poorters werd geen woord meer gerept. De uittredende schepenen moesten die vijf kiezers kiezen uit de burgers van de binnenstad.⁴⁸ Maar deze charters waren druppels op een hete plaat. De oude patriciërsfamilies bleven de touwtjes strak in handen houden. Zij hadden het geld, de vrije tijd en de ervaring die meer en meer nodig waren om de functie van schepen te vervullen en de administratieve molen draaiende te houden. Het enige lichtpunt voor de kleine burgers was de jaarlijkse verkiezing van de schepenbank. Toch erkenden de schepenen van Ieper in de periode 1214-1228 dat er naast hen ook nog zoiets bestond als de *communitas*, de *burgenses* of de *universitas*. Maar vanaf 1260 verdwijnen zelfs deze woorden uit de administratieve taal van de schepenen. Toch is het zo dat de schepenen zich lieten bijstaan door secundaire magistraten, de *jurati* (gezworenen), die wel verkozen werden door de schepenen, maar toch de ganse gemeenschap vertegenwoordigden. Deze gezworenen werden mettertijd opgeslorpt in de elite. Het worden raadgevers van de schepenen: *ministrateurs de la ville* of *consaux*. Ze worden pas voor het eerst vernoemd in de grafelijke oorkonde van oktober 1283 naar aanleiding van de bestraffing van de Cokerulle maar hun activiteit is waarschijnlijk ouder.⁴⁹

Maar in de 13de eeuw was te Ieper een nieuwe klasse ontstaan van kleinere ondernemers, de drapiers. In tegenstelling tot de lakensteden van Frans-Vlaanderen waren deze drapiers geen grote handelaars, de zogenaamde *marchand drapiers*. Voor Ieper noemt men ze beter *meester-drapiers*. Door de bloei van de lakennijverheid hadden zij hun positie verbeterd en bezaten zij een grote invloed over alle ambachten en over alle ambachtlieden.⁵⁰ Voor 1280 waren het kleine patroons, die de wevers⁵¹, vollers, ververs en scheerders werk verschaften en de bewerkingen leidden, doch op hun beurt afhankelijk waren van de Hanzekoopliden. Ze mochten in hun ateliers over niet meer dan twee getouwen beschikken, ten einde sommige lakensoorten zelf te weven of te laten weven door hun knapen.⁵² De huizen en ateliers van de lakenarbeiders werden permanent gecontroleerd. De schepenen bestrafden al wie lakens aan hun controle wilde onttrekken.⁵³ De drapiers hadden geen vergunning om wol op te kopen in overzeese gebieden of om hun eigen lakens vrij van economische dwang te verhandelen. Het

⁴⁶ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 190-192; TRIO, "Bestuursinstellingen van de stad Ieper (12de eeuw-1500)", 334-335.

⁴⁷ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 196-197; TRIO, "Bestuursinstellingen van de stad Ieper (12de eeuw-1500)", 334-337.

⁴⁸ *ID.*, 197; *ID.*, 334-337.

⁴⁹ DEMEY, *De Ieperse lakennijverheid: haar ontstaan, ontwikkeling en verval*, 89; DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 198-200; TRIO, "Bestuursinstellingen van de stad Ieper (12de eeuw-1500)", 334-337.

⁵⁰ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 202-203.

⁵¹ De wevers of "teliers" waren de eerste en belangrijkste werknemers van de drapiers. Cf. DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 204.

⁵² DEMEY, "De Vlaamse ondernemer in de Middeleeuwse nijverheid", 144.

⁵³ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 206.

was de rijke patriciër, lid van de Vlaamse Hanze, die hun wol verschaftte, op voorwaarde nochtans dat hij de lakens uit een bepaalde hoeveelheid grondstof tegen een door hem vooraf bepaalde prijs in ontvangst kon nemen.⁵⁴ De drapiers werden ook vaak mishandeld: de handelaars van de Hanze namen soms met geweld de lakens af die de drapiers te koop stelden in de stad.⁵⁵ De drapiers mochten enkel de lakens die ze zelf gefabriceerd hadden verkopen en niet die van andere drapiers. Ze moesten hun wol kopen op welbepaalde markten, op welbepaalde dagen, op vastgestelde uren, zodat ze gekend waren door de handelaars van de Hanze of door de *circuitores*, de inspecteurs van de schepenen.⁵⁶ De drapiers hadden geen toegang tot de lakenhalle waar enkel de handelaars van de Vlaamse Hanze mochten lakens verkopen. De Ieperse lakenhalle was dus niet bestemd voor alle poorters, want de schepenen en de Hanzehandelaars beschouwden het gebouw als hun eigendom omdat het met hun geld was gebouwd. De Hanzehandelaars hadden ook het monopolie op de uitvoer naar den vreemde. G. Doudelez vergelijkt Ieper (de *oppidum* en de buitenwijken) met een manufactuur waarvan de schepenen de administratie beheren, de handelaars van de Vlaamse Hanze de handelsdirecteurs zijn en de drapiers de chefs zijn van talrijke kleine lakenateliers die verspreid zijn over de buitenwijken.⁵⁷

In 1280 waren de drapiers dus een middenklasse, bestaande uit kleine patroons, geplaatst tussen de hoge burgerij en de handwerkers, en deze middenklasse eiste een deel van de winsten van haar industrie op.⁵⁸ Hun industriële positie wordt aangetoond in de twee Keures van de schepenen van september 1280 en in een derde Keure, enkele dagen later opgesteld, ook in september 1280, en gedateerd te Parijs.⁵⁹ De twee eerste Keures uitgaande van de schepenen waren gericht tegen de drapiers en de wevers. Ze worden gedateerd tussen 19 en 26

⁵⁴ DEMEY, "De Vlaamse ondernemer in de Middeleeuwse nijverheid", 144.

⁵⁵ Het zou de belangrijkste eis van de drapiers zijn om de rijke kooplieden van de Hanze te verbieden nog langer hun lakens gewapenderhand in te palmen. Dit komt mooi tot uiting in de derde Keure van september 1280, die naar Parijs werd gebracht tot Gwijde van Dampierre. Cf. DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 205.

⁵⁶ In de derde Keure eisten de drapiers het recht op om wol te kopen waar en wanneer zij dat wilden. Ze wilden niet meer naar de gecontroleerde markten. Cf. DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 207-208.

⁵⁷ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 208.

⁵⁸ Laten we even de informatie voor Ieper vergelijken met de algemene situatie in Vlaanderen. Prof. Dr. E. Aerts onderscheidt drie belangrijke groepen. Vooreerst waren er de kooplieden-ondernemers (*marchands-entrepreneurs*). De term komt van H. Pirenne in de betekenis van kapitaalkrachtige stedelingen die de dure grondstof in het buitenland opkochten, aanvoerden en aan de arbeiders leverden, investeerden in opslagruimten en voorraden en de afzet van het eindproduct verzekerden op de internationale markten. Cf. AERTS, *Economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen*, 83. Specifiek voor Ieper gaat het dus om de schepenfamilies, bestaande uit de rijke patriciërs van de binnenstad en de grote handelaars van de Vlaamse Hanze. Behalve de grote kooplieden waren er ten tweede overal ondernemers van veel kleinere slag bedrijvig. In Vlaanderen en Noord-Frankrijk waren dat de drapiers, een soort tussenpersonen tussen de grote kooplieden en de ambachtslieden. Ze komen ongeveer overeen met de rol van de drapiers te Ieper. Zowel de grote kooplieden (die een commerciële rol hadden) als de kleinere drapiers (die eerder een industriële rol vervulden) gingen vanaf het midden van de 13de eeuw op in de oude plaatselijke grondaristocratie van *viri hereditarii* (erfachtige lieden). Op dat ogenblik krijgen we een verruimd patriciaat dat de feitelijke hegemonie over de stad uitoefende, met als gevolgen het karakteristieke clannepotisme, de oligarchie en de erfelijkheid. Cf. AERTS, *Economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen*, 84. In Ieper lijkt de situatie niet anders. Hoewel de assimilatie pas gebeurde in de jaren na de Cokerulle: na 1289 worden de drapiers leden van de Hanze en in 1294 bezaten ze reeds vertegenwoordigers in de magistratuur. Vanaf eind 13de eeuw zouden de kooplieden in Vlaanderen worden overvleugeld door buitenlandse handelaars, de drapiers van hun kant zouden de concurrentie ondervinden van een nieuwe industriële middenklasse (de derde groep) waarin vooral vermogende ambachtsmeesters de toon zetten. Deze hadden zich opgewerkt tot kleinschalige werkgevers en waren als nieuwe rijken vervreemd van de ambachtsbasis (leerjongens, onafhankelijke gezellen, gewone meesters). Cf. AERTS, *Economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen*, 84.

⁵⁹ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 203.

september of op 26 september zelf.⁶⁰ De schepenen wisten wat er aan het gisten was te Brugge en de andere grote steden. Vier dagen later, op 1 oktober brak de opstand te Brugge uit en ze vreesden hetzelfde scenario in Ieper. Daarom profiteerden ze van de laatste dagen aanwezigheid van de graaf in Ieper om hem deze twee Keuren goed te laten keuren.⁶¹ De schepenen legden ermee de lonen voor de vollers en scheerders vast, die de drapiers moesten uitbetalen. De schepenen wilden volgens G. Doudelez zich voordoen als de beschermers van de vollers en scheerders en hen aanzetten tot verzet tegen de wevers en tegen de drapiers.⁶² Ze pasten hier dus de verdeel- en heersmethode toe. Ze hadden de opstandige situatie te Brugge waargenomen en vreesden dezelfde opstandigheid in Ieper. Maar hun poging mislukte. De tegenstelling tussen ambachten en patriciërs was nog te groot. De vollers en scheerders wantrouwden de rijke burgerij en kozen de kant van de drapiers en de wevers.⁶³ M. Boone meent dat het patriciaat van Ieper de sociale ontevredenheid poogde te temperen door die twee nieuwe ordonnanties, maar concludeert dat deze poging weinig succes had. Het is wel zo dat de beide ordonnanties gericht waren op een specifieke groep: de eerste ordonnantie was gericht op de scheerders "bourgeois de le ville d'Ypres du Nordganc" en de tweede ordonnantie was voor de "maistres et as valles foulons del mestier des estanfors d'Yppre". Ze waren dus slechts van toepassing op de scheerders van één welbepaalde stadswijk en op de vollers en vollersgasten die aan de bereiding van een specifieke kwaliteit laken (*estanforts*) werkten. Een groot deel van zowel scheerders als vollers was volledig beïnvloed door de toepassing van die regulaties. De loonkwestie heeft dus de vollers en de scheerders misnoegd. Bovendien was het manipuleren van de lonen van de vollers vaak de enige manier voor de drapiers om hun productiekosten te doen dalen. Nu ze dat niet meer konden, werd de situatie voor hen ook slechter. Op het einde van de 13de eeuw bestond er zelfs in Ieper een soort truck-systeem voor het uitbetalen van de vollers.⁶⁴

De derde Keure was van een heel andere aard en in het voordeel van de drapiers. Ze moet na 26 september gedateerd worden, want van 27 tot 30 september is Gwijde reeds op weg naar het Zuiden van Frankrijk. Toch werd deze Keure opgemaakt voor de Cokerulle losbarstte. De graaf keurde te Parijs de derde Keure goed op 30 september, althans zo wordt verondersteld.⁶⁵ Na het vertrek van de graaf werden de schepenen door de drapiers onder zware druk gezet om deze Keure met voordelen voor de drapiers en het gemeen op te maken. De drapiers werden bevrijd van de onderwerping aan de Hanze, het gemeen kreeg het recht om samen met de graaf twee maal per jaar de rekeningen gepresenteerd te krijgen en in beroep te mogen gaan tegen uitspraken van de schepenbank bij de graaf.⁶⁶ Maar de Keure moet pas aangekomen zijn vanuit Parijs tussen 30 september en 5 oktober. Op 1 oktober barstten de onlusten te Brugge uit en al gauw begon er ook beweging te komen in de Ieperse ambachten. De derde Keure bleef dus dode letter. Maar de graaf gebruikte ze wel als model voor zijn ordonnantie van 1 april 1281, waarmee hij de orde in zijn stad herstelde.⁶⁷ Opvallend is dat deze derde Keure links gelaten wordt door M. Boone, ondanks de aandacht van G. Doudelez ervoor. Deze Keure is nochtans een belangrijk document om de Cokerulle beter te begrijpen.

⁶⁰ *ID.*, 218.

⁶¹ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 217.

⁶² *ID.*, 222.

⁶³ *ID.*, 220-223.

⁶⁴ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 150.

⁶⁵ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 230; DEMEY, *De Ieperse lakennijverheid: haar ontstaan, ontwikkeling en verval*, 89.

⁶⁶ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 223-227.

⁶⁷ *ID.*, 231.

3. De voorbereidingen

Na het vertrek van de graaf na 26 september werden vóór de eigenlijke opstand samenscholingen van ambachtslieden gehouden.⁶⁸ Er broeide iets. De drapiers hadden heel wat invloed op de ambachten van de lakenindustrie en samen met hen begonnen ze zich meer en meer te roeren. Toch was er in de periode tussen 1 en 5 oktober enige aarzeling, gemotiveerd door de gebeurtenissen te Brugge en Dowai.⁶⁹ Dit gaf waarschijnlijk het grootste deel van de schepenen de kans om Ieper te verlaten en een schuilplaats te zoeken. Maar de triomf van het verzet van de Brugse ambachten en de terugtrekking van Robrecht van Béthune vanuit Brugge naar Waasten na 5 oktober zorgden ervoor dat de opstand zich ook te Ieper doorzette.⁷⁰ Het feit dat Brugge maar op 40 km afstand van Ieper lag, zorgde er waarschijnlijk voor dat men goed op de hoogte was van de gebeurtenissen aldaar. Het is dus na 5 oktober dat de gewelddadige opstand echt losbarstte, vermoedelijk dus rond of na 6 oktober, hoewel de troebelen al bezig waren sinds 27 september.⁷¹ Merkwaardig genoeg waren de ambachtslieden van Ieper niet diegenen die de opstand begonnen. In zekere zin is dit te verklaren door het feit dat Ieper volgens G. Doudelez eigenlijk bestond uit twee steden.⁷² Vooreerst was er de ommuurde en versterkte binnenstad, de stad van de schepenen, van de grote handelaars, (gedeeltelijk) van de drapiers, van de lakenhallen en de markten. De lakenarbeiders leefden daarentegen in de buitenwijken, die zich steeds meer uitstrekten over het omringende platteland. Dat deze situatie reëel was blijkt uit een latere oorkonde van de schepenen van Ieper van ca. 1316 gericht aan de Franse koning, waarin ze pleitten om de versterkingen van de binnenstad niet te vernietigen, niet om hen te beschermen tegen opstandelingen van andere steden en dorpen maar om hen af te scheiden en te beschermen van het gemeen in hun eigen banmijl.⁷³ Dit toont mooi aan dat de patriciërs het gemeen van

⁶⁸ *ID.*, 232.

⁶⁹ GHELDOLF, *Histoire administrative et constitutionnelle*, 68.

“Initio regiminis Guidonis... Duaci graviter tumultuatum est a panni textoribus. In scabinos ii surrexere... Scabini undecim caesi” Cf. BUZELIN, *Annales Gallo-Flandriae*, 296. Blijkbaar kwamen in die andere grote Vlaamse stad Dowai ook de wevers in opstand na het vertrek van de graaf. Er werden zelfs 11 schepenen vermoord.

⁷⁰ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 233-234.

⁷¹ *ID.*, 241.

⁷² NICHOLAS, *Town and countryside*, 65-66.

⁷³ *Ib.* en PIRENNE, “Documents relatifs à l’histoire de Flandre pendant la première moitié du XIVe siècle”, 28-29.

Dit stuk werd door E. De Sagher geanalyseerd en komt niet voor in de inventaris van Diegerick. Het eigenlijk document is verloren gegaan. De waardevolle analyse van De Sagher bevat echter voldoende informatie die aangevuld kan worden met de gegevens uit de inventaris van Diegerick. De datum van de oorkonde is onbekend. Desagher dateerde de oorkonde in 1316, onder voorbehoud weliswaar. Zowel Pirenne als Nicholas vergisten zich in de datering van de oorkonde. Pirenne plaatste ze na de slag bij Kassel (1328) en voor 1332. Nicholas plaatste ze rond 1330. Maar we kunnen met zekerheid zeggen dat de oorkonde zeker van voor de bouw van de Uterste Veste door Zannekin rond 1325 is. De schepenen zeggen zelf in de oorkonde dat sinds de vernieuwing van de stadspoorten juist voor dat de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre dus, in gevangenschap ging (24 mei 1300), er “puis ce tans n’en a fais rien de forteresche en ladite ville, fors nouviaux fosseis et portes faites par le constraint dou commun hors les fourbours tout entour la ville, après ce que li commun par destrainte rendi la ville en la main monseigneur Guy de Flandre, lesquelles noweles portes et fosseis faicts hors des fourbours on a abatu.” Cf. PIRENNE, “Documents relatifs à l’histoire de Flandre pendant la première moitié du XIVe siècle”, 28. Er wordt dus gezegd dat sinds eind mei 1300 geen nieuwe versterkingen werden aangebracht, behalve de Uterste Veste die door Gwijde van Dampierre rond 1302 werden aangelegd en die moesten afgebroken worden als voorwaarde van het verdrag van Parijs (1 september 1316). Cf. PIRENNE, “Documents relatifs à l’histoire de Flandre pendant la première moitié du XIVe siècle”, 24. Op basis van de inhoud moet de oorkonde bovendien voor 23 juli 1320 zijn opgemaakt, daar dit de datum is waarop graaf Robrecht van Bethune de toelating geeft om Dikkebusvijver te graven. In onze oorkonde zegt men dat er nood

de eigen buitenwijken vreesden en de stad dus eigenlijk bestond uit twee steden, gescheiden door de oude versterkingen van de binnenstad. In zekere zin waren volgens G. Doudelez de aanstokers van de opstand, de drapiers, door de stadsmuren gescheiden van de buitenwijken waar hun werknemers leefden. Blijkbaar waren de schepenen en de Hanzehandelaars samen met hun dienaars, hun cliënten en de burgers van de kleinere ambachten zo dus nog in staat om hun vijanden in toom te houden.⁷⁴ De veronderstelling van G. Doudelez berust echter op een foute redenering in verband met de woonplaats van de drapiers. J. Demey wijst ons erop dat minstens evenveel drapiers buiten de oude omheining als er binnen woonden. De drapiershuizen lagen dus gedeeltelijk in of dichtbij de "villa", maar ten dele ook buiten de koopmanswijk en de eerste ringmuur. Als bewijs haalt hij de inning van de boeten (1/4 van het bezit aan goederen) die de drapiers, ten gevolge van de Cokerulle, aan de graaf verschuldigd waren. Hij komt tot de vaststelling dat de parochies buiten de ringmuur gelegen evenveel betaalden als die binnen de ringmuur.⁷⁵ Bovendien wees het bestaan en de inhoud van de derde Keure erop dat de drapiers wel degelijk hun economische macht gebruikten om in verzet te gaan tegen de schepenen en rijke handelaars. We moeten ook nog opmerken dat bij de opgravingen van de Sint-Michielswijk in 1993-1994 er resten gevonden zijn van een landelijke patriciërswoning bij de Nieuwe Komenpoort, wat zelfs een bewijs is dat er zeker tussen 1270-1325 patriciërs hebben gewoond buiten de eerste ringmuur in de buitenwijken en dus wordt de these van J. Demey hierdoor ondersteund.⁷⁶ De doctoraatsstudie van J. Demey laat ons nochtans een nogal verwarrende indruk na over deze opstand. Wij citeren hem hier even letterlijk: "Juist voor de ontketening van de revolutie waren een paar schepenen met de keuren van 26 en 30 september vertrokken naar de Graaf te Parijs om de bekrachtiging ervan te bekomen. Na hun aankomst in de Franse hoofdstad kwam het bericht toe van de toegeving aan/van de drapiers en meteen van de bloedige oploop."⁷⁷ Welke toegeving bedoelde hij hier?

was aan een nieuwe vijver naast de reeds bestaande Zillebeekvijver en dat de vijver eigenlijk al zou gemaakt zijn indien de stad had gedurfd de kosten van de werken te dragen. ("et fuist ja fait se le ville eust esté aisie de prendre les cous") Pas van 1321 tot 1323 kocht de stad verschillende gronden aan voor deze vijver. Wij menen dat onze oorkonde op basis van voorgaande gegevens te situeren valt zeker vóór 23 juli 1320.

De oorkonde werd zeker na het verdrag van Athis-sur-Orge (juni 1305) opgesteld. Daarin werd Ieper verplicht om zijn versterkingen af te breken. Cf. VANDENPEEREBOOM, *Du mouvement communal à Ypres. Esquisses historiques 1271-1348*, 234. Maar in een het verdrag van Parijs op 1 september 1316 afgesloten wordt de eis gesteld dat Brugge, Gent en Ieper hun *nieuwe* versterkingen zouden afbreken (dus de versterkingen aangelegd na 1302, rond de voorsteden), behalve bepaalde stukken waarvan het publieke nut het behoud ervan vereist en dit op advies van de commissarissen van de regent. Blijkbaar was de Ieperse stadsarchivaris Desagher juist als hij de oorkonde in 1316 plaatste! In onze oorkonde pleitte men inderdaad voor het behoud van de oude stadsgrachten en aarden omwallingen voor de watervoorziening en het voorkomen van overstromingen. Ook pleitte men voor het behoud van de stadspoorten, die in 1300 vernieuwd waren. De versterkingen werden niet veranderd, behalve wanneer het gemeen de stad had overgegeven aan Gwijde van Dampierre en rond de voorsteden een nieuwe versterking had laten aanleggen rond 1302. Volgens de schepenen van Ieper was het behoud van de oude versterkingen nodig ter bescherming van de "boine gent" tegen het gemeen van buiten de poorten. Ze verwezen hierbij naar de schepenmoord van 1304 en vreesden dat ze het nogmaals zouden doen als ze de kans ertoe kregen. Ze werden hiertoe immers aangezet door het gemeen van de andere steden, die de justitie die gedaan werd aan de slechten (liebaards) wilden wreken. Door die uitzondering in het verdrag van Parijs i.v.m. het publiek nut, menen wij de oorkonde kort na (of juist voor) 1 september te mogen plaatsen. In de inventaris van het oude Ieperse stadsarchief zat immers een vidimus van dit verdrag van 5 september 1316. Als terminus post quem nemen wij dus 1 september 1316. Als terminus ante quem nemen wij 23 juli 1320. De datering van Desagher (1316) kan dus onder voorbehoud wel gelden.

⁷⁴ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 234 en 237.

⁷⁵ DEMEY, "De Vlaamse ondernemer in de Middeleeuwse nijverheid", 144-145.

⁷⁶ VAN BELLINGEN, e.a. "De verdwenen Sint-Michielswijk te Ieper (prov. West-Vlaanderen) Interimverslag 1994", 153-161.

⁷⁷ DEMEY, *De Ieperse lakennijverheid: haar ontstaan, ontwikkeling en verval*, 89. Het woordje "van" werd gecorrigeerd tot "aan" de drapiers.

Waarschijnlijk heeft hij het over de toegeving aan de drapiers in de derde Keure van 30 september. Maar het is juist die toegeving, die Keure die de schepenen in Parijs willen laten bekrachtigen door de graaf. Welke toegeving Demey hier dus bedoelde is onduidelijk. Misschien bedoelt hij de toegeving van de drapiers aan het oproer van de ambachtslieden? Maar de drapiers en de lakenambachten waren eigenlijk reeds voordien al verenigd in een concrete werkrelatie patroon-arbeider. De ordonnantie van Gwijde van Dampiere van 1 april 1381 is slechts op dit vlak een reglementering van een bestaande werksituatie, zoals die reeds was opgesteld in de derde Keure van 30 september.⁷⁸ Hoe het komt dat de Cokerulle in Poperinge zijn oorsprong vindt en pas daarna verschuift naar de buitenwijken van Ieper om er in volle hevigheid uit te barsten in de binnenstad van de patriciërs is volgens ons op een andere manier te verklaren. G. Doudelez geeft ons een oplossing van het raadsel.

4. Poperinge: een onafhankelijke secundaire lakenstad

Op zo'n 10 kilometer afstand van de lakenstad ligt de stad Poperinge. Volgens G. Doudelez was deze stad voor het grootste deel bewoond door lakenarbeiders die werkten voor de handelaars en de drapiers van Ieper.⁷⁹ G. Doudelez vergist zich enigszins volgens ons. Dat Poperinge reeds in de 13de eeuw een gereputeerd centrum van lakenproductie was, leidt geen twijfel. M. Boone wijst op het feit dat het laken dat in Poperinge werd gemaakt gemakkelijk de vergelijking kon doorstaan met de hoge kwaliteitsproducten van Ieper uit die tijd. Blijkbaar was het Poperingse laken niet goedkoop zoals Pirenne en anderen ooit beweerden, maar wel degelijk kwaliteitsvol en dus prijzig.⁸⁰ Bovendien meent M. Boone dat Poperinge in de 13de eeuw uitgegroeid was tot één van de belangrijkste textielcentra van Vlaanderen, weliswaar nog steeds in de schaduw van Ieper maar stap voor stap werd het een belangrijke concurrent van zijn grote lakenproducerende buur.⁸¹ Reeds in de 12de eeuw maakte het deel uit van de Hanze van Londen. In de 13de eeuw, zoals een vermelding in 1285 aantoonde, huurde het een deel van de hallen van Brugge af om er zijn producten tentoon te stellen tijdens de markt. Vanaf de 13de eeuw voerde Poperinge zijn lakens uit naar Frankrijk. Sinds 1268 verschenen Poperingse lakens reeds in Spanje⁸² en worden ze gesignaleerd in Reval in 1293 en in Liegnitz in 1301.⁸³ Poperinge handelde dus reeds sinds de 12de en zeker in de 13de eeuw als zelfstandige lakenstad die maar ten dele afhankelijk was van Ieper, hoofdzakelijk van de Vlaamse Hanze voor de wolaanvoer en de afzet. Dat Poperinge zijn belang als lakenstad alleen te danken had aan de nabijheid van een lakencentrum als Ieper valt eigenlijk ook te betwijfelen.⁸⁴ Het is juist de nabijheid van een grote lakenstad als Ieper die ervoor zorgde dat Poperinge zich niet ten volle

⁷⁸ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 250; GHELDOLF, *Histoire administrative et constitutionnelle*, 381-388.

⁷⁹ "Cette ville n'était guère habitée alors que par les artisans de la draperie qui travaillaient pour les marchands et les drapiers d'Ypres."

Cf. DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 235.

"Cette ville n'était guère habitée alors que par les artisans de la draperie qui travaillaient pour les marchands et les drapiers d'Ypres."

⁸⁰ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 150. Hij verwijst naar de recente studie over de organisatie van productie in de middeleeuwse industrieën: HOLBACH, *Frühformen von Verlag und Grossbetrieb in der gewerblichen Produktion (13.-16. Jahrhundert)*, 70-72.

⁸¹ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 148.

⁸² DEMEY, *De Ieperse lakennijverheid: haar ontstaan, ontwikkeling en verval*, 141.

⁸³ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 98.

⁸⁴ "Cette ville, précisément à cause de la proximité d'Ypres, avait pris de l'importance, et était devenue une ville drapière de second ordre." Cf. DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 235.

kon ontwikkelen. D. Nicholas toonde aan dat *smalle steden* als Hondshoote en Sint-Winoksbergen hun welvarende lakenindustrie konden ontwikkelen dank zij het feit dat zij buiten het bereik van de monopoliestatuten van Brugge of Ieper lagen en dat deze steden eerder uitzonderingen waren in het graafschap, omwille van de machtspositie van de drie grote steden over hun hinterland.⁸⁵ Daarentegen zorgde de nabijheid van een jaarmarkt te Ieper voor een nabije afzetmarkt voor de lakens uit Poperinge. Poperinge had geen indrukwekkende lakenhallen maar bezat nochtans wel in 1269 “des étaux de la montre des draps”.⁸⁶ Poperinge was volgens G. Doudelez eigenlijk maar een lakenfiliaal van Ieper. Dezelfde economische condities die de drapiers en handwerkers van Ieper blokkeerden in de koop van wol en de verkoop van lakens blokkeerden volgens hem evenzeer die van Poperinge.⁸⁷ In zekere zin is het fout van G. Doudelez om zomaar aan te nemen dat de Poperingse drapiers “vanzelfsprekend” afhingen van Hanzehandelaars van de grote lakenstad Ieper.⁸⁸ De Poperingse drapiers blijken hun producten niet alleen verkocht te hebben op de markt van Ieper. Dit blijkt uit de vroegste vermelding van de Poperingse lakenhandel, nl. twee Engelse handelaars hebben laken gekocht aan Walter Coxin en zijn gezellen, kooplieden uit Poperinge.⁸⁹ Zoals we reeds zagen was Poperinge één van de eerste steden samen met de textielcentra Ieper, Dowaaï en Diksmuide om hun schulden aan de Engelse koning af te betalen.⁹⁰ Zo kregen ze een vrijgeleide om in Engeland handel te drijven, daar te verblijven en terug te keren.⁹¹ Bovendien blijkt dit ook uit het afhuren van een deel van de Brugse halle in 1285. Ze hadden misschien zelfs een keure voor hun lakenindustrie, zoals Langemark er reeds één had sinds de regering van gravin Margareta (1244-1278).⁹² Wel is het waarschijnlijk zo dat de drapiers van Poperinge enigszins afhankelijk waren van de grote handelaars van de Vlaamse Hanze te Ieper voor hun bevoorrading van Engelse wol. De Ieperlee was immers de enige goed bevaarbare waterweg om deze wol vanaf Nieuwpoort naar het Westland te brengen.⁹³ Toch moet deze machtspositie van de Ieperse handelaars niet overschat worden. Poperinge was in 1275 zelf één van de 17 leden van de Vlaamse Hanze van Londen. Bovendien wendde de *nieuwe draperie* die later in de *smalle steden* zou opgang maken, vooral goedkopere wolsoorten aan (b.v. Spaanse wol gemengd met Engelse) die werden gesponnen op het spinnewiel (en dus niet met de hand).⁹⁴ Spijtig genoeg zijn maar weinig documenten

⁸⁵ NICHOLAS, “Economic reorientation and social change in fourteenth-century Flanders”, 11.

⁸⁶ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 235; HAIGNERÉ, *Les chartes de Saint-Bertin*, II, 105.

⁸⁷ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 256.

⁸⁸ “Ces drapiers dépendaient évidemment de la grande métropole drapière yproise pour leur approvisionnement en matière première, la laine d’Angleterre, et pour la vente des produits de leur fabrication, les draps. Ils étaient obligés aussi de subir les conditions que leur imposaient les marchands de la Hanse d’Ypres.” Cf. DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 235.

⁸⁹ TILLIE, *De kroniek van Groot-Poperinge*, 21.

⁹⁰ Cf. *supra*, p. 11.

⁹¹ TILLIE, *De kroniek van Groot-Poperinge*, 23.

⁹² Volgens M. Boudry en R. Cousse wordt in de oorkonde van Gwijde van Dampierre van 30 april 1296 melding gemaakt van het privilege door Margareta verleend en dit is inderdaad zo: “...en le lettre qu’il ont de madame nostre mère Margrite, jadis contess de Flandre ...”. Cf. BOUDRY en COUSSE, “De Langemarkse lakennijverheid in de middeleeuwen (12de-15de eeuw)”, 82-85. Ook D. D. Nicholas gelooft dat Poperinge misschien een keure had voor de lakenindustrie. Cf. NICHOLAS, *Town and countryside*, 95.

⁹³ De Poperingenaars hadden reeds in 1187, 1223 en nogmaals in 1272 de toestemming gekregen om een eigen kanaal naar de Ijzer te graven. De abt van Sint-Bertijnsabdij geeft de ultieme toelating pas in 1367, nadat Lodewijk van Male op 17 april 1366 opnieuw toestemming had gegeven voor het graven van dit kanaal. Cf. TILLIE, *De kroniek van Groot-Poperinge*, 29; D’HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin*, 282-285, nr. 185. Waarschijnlijk was dit een poging om zich volledig onafhankelijk te maken van Ieper voor wat de wolimport betrof.

⁹⁴ AERTS, *Economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen*, 87.

voor de Poperingse lakennijverheid bewaard gebleven.⁹⁵ Dit heeft voor een deel te maken met het feit dat Poperinge een “open” stad was, een stad dus zonder versterkingen en stadspoorten, en dus een gemakkelijke prooi voor plunderingen en brand in oorlogstijd.⁹⁶ Dat alle inwoners van Poperinge, zowel meesters als knechten dus ernstige grieven hadden tegen de schepenen van Ieper die sinds meer dan een eeuw de grote handelaars steunden, lijkt ons dus onwaarschijnlijk. Poperinge was dus niet zo afhankelijk van de lakenmetropool Ieper als sommige historici beweerden. Het maakte geen deel uit van de kasselrij Ieper, zoals Demey wel beweerde⁹⁷ maar van de kasselrij Veurne en had zelfs een andere rechtstreekse heer dan de graaf van Vlaanderen, nl. de abt van de Sint-Bertijnsabdij. De abdij was één van de machtigste van het graafschap en de abt, op dat moment Walter II Bloc (1278-1294)⁹⁸, had enige invloed aan het hof van Filips III, koning van Frankrijk. Dat bewees hij ook na de Cokerulle.⁹⁹

5. De aanstokers

Merkwaardig genoeg zullen de Poperingenaars niet uit zichzelf in opstand komen. Het waren twee leden van vermoedelijk aanzienlijke Ieperse poortersfamilies die hen opstookten. Het gaat hier om Henris del Eckout en Henris Oudewin.¹⁰⁰ De enquête uitgevoerd in opdracht van de graaf door Sohier de Bailleul (van Belle), Henris de le Haie en Phillippes li Craene op 3 april 1281 levert voldoende bewijzen hiervoor.¹⁰¹ Deze enquête werd uitgegeven in het werk van Gheldolf en Warnkönig, maar een betere en recentere uitgave is die van Espinas en Pirenne.¹⁰² Daarom werd deze laatste uitgave gebruikt bij ons onderzoek. Blijkbaar was het de broer van Henri Oudewin, nl. Jehan Oudewin, wonende te Ieper, die zijn broer aanzette om naar Ieper te komen met “grant plente de gent”.¹⁰³ Heer Gherars de Rininghieles en Hues li Skuvers meenden op hun eed dat Henris del Eckout oproer stookte “par son fait en par son conseil”¹⁰⁴ en dat hij de Poperingenaars zijn geld gaf “pour aler en le besoinge”.¹⁰⁵ En ze zeiden ook dat Willaumes li Clercs getuigenis aflegde van de denieren die Henris gaf en dat de oproer kwam door diens raad. Hues li Scuvers sprak onder ede ook over “tous seus ke henris oudewins frere jehan oudewin arma gent et en i envoia plus de cent”.¹⁰⁶ Noidins Ghierars, keurheer van Poperinge, zegt dat “henris del echout fu alissue de pouperinghes avoec aus, et leur presta deniers et les conforta et leur dist ki se tenissent bien il leur fauroit ja et si dist ke henris oudewins leur presta ses armes.”¹⁰⁷ Boidins Goedewin, een andere keurheer, heeft

⁹⁵ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, p. 99.

⁹⁶ TILLIE, *De kroniek van Groot-Poperinge*, 29 en 232.

⁹⁷ DEMEY, *De Ieperse lakennijverheid: haar ontstaan, ontwikkeling en verval*, 98.

⁹⁸ D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin*, 288.

⁹⁹ Cf. *infra*, p. 31; DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 256.

¹⁰⁰ Er wordt gebruik gemaakt van de schrijfwijze zoals deze in de bronnen wordt gebruikt.

¹⁰¹ Voor deze bewijsovervoering verwijzen wij naar: DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 235-237.

¹⁰² ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 102-109, nr. 626; GHELDOLF, *Histoire administrative et constitutionnelle*, 389-396.

¹⁰³ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 236; ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 103.

¹⁰⁴ “door zijn raad en daad” Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 103.

¹⁰⁵ “om in hun behoefte te voorzien” Cf. *Ib.*

¹⁰⁶ “al diegenen die Henris Oudewins broer [van] Jehan Oudewin bewapende en er meer dan honderd stuurde.” Men zou verkeerdelijk kunnen concluderen dat het Jehan Oudewin was die wapens leverde, maar verdere getuigenissen wijzen Henris Oudewin aan als diegene die wapens leverde. Jehans li Grave, schepenen van Poperinge heeft gehoord dat Henris Oudewin wapens had gegeven. Ook Noidins Ghierars, Boidins Goedewin, Watiers li Amman, keurheren van Poperinge, zeggen hetzelfde. Daarna volgen nog vele getuigenissen die Henris Oudewin vermelden. Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 105.

¹⁰⁷ “dat Henris del Echout aan de uitgang van Poperinge stond met hen en hen denieren gaf en hen moed gaf en hun zei dat ze zich goed moesten houden ... en hij (de keurheer) zei ook dat Henris Oudewins hen zijn wapens gaf.”

gehoord dat Henris del Eckout hen 8 ponden gaf opdat die “besogne” zou vooruitgaan en hij zei nog dat Henris Oudewins en Hanekin li Mans hen hun wapens gaven. Stalin li Rikes zei dat Henris Oudewine zijn wapens gaf en mensen naar Ieper zond en aan zijn burens wapens gaf om ze te zenden naar Jehan Oudewine, zijn broer die erom gevraagd had.¹⁰⁸ We kunnen hieruit concluderen dat de eigenlijke opdrachtgever voor de opstand zich te Ieper bevond en niemand minder was dan Jehan Oudewin, waarschijnlijk lid van een rijke Ieperse poortersfamilie. Blijkbaar waren Henris Oudewin en Henris del Eckout, beiden waarschijnlijk lid van rijke Ieperse families, in conflict met de Ieperse stadsmagistraat of met een andere patriciërsfamilie en waren ze gevlucht naar Poperinge. Henris Oudewin geeft immers wapens aan zijn burens in Poperinge, dus hij moet er gewoond hebben. En hij woonde er blijkbaar niet alleen. Canins li Gai getuigt duidelijk dat Henris Oudewine zijn wapens ter beschikking stelde en er zijn familieleden en vrienden naartoe zond.¹⁰⁹ Deze zin zorgt voor een verbinding tussen de Cokerulle en de bloedvete als manier om conflicten in de steden van de 13de eeuw op te lossen door gebruik te maken van een min of meer geritualiseerde vorm van geweld. Waarschijnlijk gaat het hier om een bloedvete tussen de verscheidene patricische huizen en hun volgelingen. M. Boone is de eerste die deze verbinding gemaakt heeft. Blijkbaar was er in Ieper zoals in de rest van de Vlaamse steden van de 13de eeuw een typische clanmentaliteit die dus over de familiegrenzen heen reikte. Zij die niet door bloed of huwelijk verbonden waren met de clanleiders werden betaald of kregen andere materiële voordelen.¹¹⁰ Dit kan dan het geven van geld en wapens aan de Poperingse lakenarbeiders verklaren.

M. Boone lanceerde de stelling van de bloedvete maar hij heeft zich niet afgevraagd of de drie aanstokers van de opstand wel degelijk tot rijke Ieperse families behoorden. Zowel G. Doudelez als M. Boone nemen dit als een waarheid aan, terwijl de bronnenvan de opstand hierover eigenlijk geen uitsluitsel geven. Na een zoektocht in enkele andere bronnen ontdekten wij toch enkele gegevens die enigszins de bewering dat het om leden van rijke Ieperse patriciërsfamilies gaat misschien kunnen steunen. De naam van den Eekhoute was in de regio Ieper alleszins een veel voorkomende naam in de tweede helft van de 14de eeuw.¹¹¹ In de 14de eeuw oefenden leden van de familie de le Eechoute enkele belangrijke ambten in Ieper uit. Zo was Charles de le Eechoute de voogd van de wezen in 1374.¹¹² In 1378 was dezelfde Charles de le Eechoute schepen van Ieper.¹¹³ We kunnen dus besluiten dat de familie de le Eechoute een belangrijk patriciërsfamilie was, zeker in de 14de eeuw. Ook de Oudewins moet een familie met enig belang zijn geweest. In de erkingen van schuld van 1249-1291 komt de naam verscheidene keren voor.¹¹⁴ In 1381 werden de bezittingen van Zoetin, de vrouw van Jan Houdewin geconfisqueerd naar aanleiding van de opstand.¹¹⁵ Jan Houdewin was in 1378 een herbergier buiten de stedelijke banmijl en hij werd hiervoor beboet.¹¹⁶ Of het hier om een rijke

¹⁰⁸ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 105.

¹⁰⁹ “et dist bien cis tesmoins ke Henris Oudewine presta ses armes et i envoia ses parens et ses amis ... et dist bien cis tesmoins ke Henris Oudewine presta ses armes et i envoia ses parens et ses amis.” Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 106.

“et dist bien cis tesmoins ke Henris Oudewine presta ses armes et i envoia ses parens et ses amis.”

¹¹⁰ BOONE, “Social conflicts in the cloth industry of Ypres”, 150-151.

¹¹¹ BEELE, *Bijdrage tot de studie van de persoonsnamen uit het Ieperse in de XIIIde en de XIVde eeuw*, 80, nr. 394.

¹¹² DE PELSMAEKER, *Registres aux sentences des échevins d’Ypres*, 15, nr. 113.

¹¹³ *ID.*, 245, nr. 375 en 252.

¹¹⁴ WYFFELS, *Analyses de reconnaissances de dettes passées devant les échevins d’Ypres (1249-1291)*, nrs. 1138, 3561, 1892, 3561, 3857, 2679, 4601, 1138, 2251, 4250, 5241.

¹¹⁵ *ID.*, 335.

¹¹⁶ *ID.*, 329, nr. 925.

patriciërsfamilie gaat, valt echter niet te bewijzen. Toch lijken de Houdewins op het einde van de 14de eeuw toch redelijk bemiddeld te zijn als herbergiers.

6. Poperinge als uitvalsbasis

De Poperingenaars werden dus ingehuurd door rijke, ontevreden poorters van Ieper, die misschien in onmin waren met het stadsbestuur, om in opdracht van deze clan een oproer te organiseren. Dat de Poperingse handwerkers zich gemakkelijk overgaven aan gewelddadigheid, lijkt vooral met die omkoopsom en met die opstokerij te maken. Boidin Liclens zei dat ze nooit zouden gegaan zijn als Henris Oudewine en Henris del Eckout hen niet hadden ertoe aangespoord.¹¹⁷ Het gaat hier waarschijnlijk om het goedpraten van de misdaden van de opstandelingen. Natuurlijk was het wel zo dat ook het platteland en een *smalle stad* als Poperinge wel degelijk te lijden hadden onder het juk van de lakenstad. Ook D. Nicholas gaat ermee akkoord dat een substantieel deel van de handwerkers op het platteland tewerkgesteld waren door handelaars en meesters van Ieper.¹¹⁸ Hoewel wij hiervoor in de bronnen nergens expliciete bewijzen konden vinden, kunnen we dit nog aannemen. De plattelandswerkers waren voldoende ontevreden over de handelaars, net als het gemeen te Ieper, zodat ze bij de eerste de beste opportuniteit mee deden met een opstand. Poperinge is voor D. Nicholas de meest logische plaats voor de mensen van het platteland om zich te verzamelen want het was de enige stad zo dicht bij Ieper. Maar D. Nicholas twijfelt eraan of het hier gaat om bewoners van het omringende platteland. Er bestaat volgens hem een oude mythe bij bepaalde historici die de omvang van de opstand nogal overschatten en die aannamen dat de plaatsnamen vernoemd in de lijst wel wezen op de herkomst en de eventuele woonplaats van de opstandelingen. Deze historici meenden dat de opstand zich uitstreekte over het hele platteland ten westen van Ieper.¹¹⁹ Zo beweert J. Demey nog in zijn doctoraatsverhandeling van 1948 dat “de lakenarbeiders en de drapiers beroering en onrust gestookt hadden in de Ieperse kastelnij: Poperinge, Westouter, Steenvoorde, Houkerke, Rekspoede, Bambeke, Boeschepe, Proven, Stavele, Bikschote, Noordschote, Elverdinge, Bavikhove, Komen, Kemmel en Belle zouden de opstandelingen te hulp komen.”¹²⁰ Zoals D. Nicholas aangeeft is het zo dat aan het einde van de 13de eeuw deze vorm van naamgeving niet bewees dat de persoon een inwoner was of was geweest van de plaats die in zijn naam vernoemd wordt.¹²¹ Volgens D. Nicholas zijn we enkel zeker van de herkomst van die personen waarvan zeker bij vermeld is dat ze “manans” zijn in een bepaalde plaats buiten Ieper. Volgens G. Doudelez zijn de mensen die “manans” zijn gewoon lakenarbeiders die in hun wekelijks verlov naar hun dorp gaan.¹²² We kunnen enigszins akkoord gaan met voornoemde stellingen, maar het zou ook kunnen dat de rebellen gewoon in dat bepaalde dorp ondergedoken waren uit vrees voor repressie na de opstand en door de getuigen werden verraden. D. Nicholas merkt op dat het onmogelijk zou geweest zijn voor Gherars de Rininghieles en Hues li Skuvers, twee edellieden van de streek, om mannen van Westouter en mannen “geboren” te Proven te herkennen, behalve als ze leefden in Ieper op dat moment of er vaak kwamen voor de handel.¹²³ We menen dat D. Nicholas zich hier enigszins vergist want de dorpjes Reningelst, Proven en Westouter liggen maar op een

¹¹⁷ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 237; ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 108.

¹¹⁸ NICHOLAS, *Town and countryside*, 95.

¹¹⁹ NICHOLAS, *Town and countryside*, 94-95. Het gaat hier om Emile Coornaert en Alphonse Vandenpeereboom.

¹²⁰ DEMEY, *De Ieperse lakennijverheid: haar ontstaan, ontwikkeling en verval*, 98.

¹²¹ NICHOLAS, *Town and countryside*, 94; ESPINAS, *La vie urbaine à Douai au moyen âge*, I, 397-398.

¹²² DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 238.

¹²³ NICHOLAS, *Town and countryside*, 95.

boogscheut van mekaar. Bovendien bewijst de enquête dat in die tijd de inwoners van de ene stad (Poperinge) goed de inwoners van de andere stad kenden, want ze pochten over het feit dat ze bepaalde bekende Ieperlingen hadden vermoord.¹²⁴ De bewoners van Poperinge en van het platteland eromheen kenden mekaar dus wel, alleen al door het feit dat ze in dezelfde branche tewerkgesteld waren. Het is dus niet onmogelijk dat de heer van Reningelst gemakkelijk heel wat opstandelingen, misschien zelfs bewoners van eigen lenen kon herkennen. Ze hoefden dus niet perse in Ieper te wonen zoals D. Nicholas beweert. We moeten bovendien opmerken dat op de kaart van D. Nicholas het dorpje Reningelst niet eens vermeld staat, hoewel het nog een rol zal spelen in de latere conflicten.¹²⁵ Bovendien vergeet D. Nicholas te kijken naar de belangrijke functie van Gerard van Reningelst. Deze was waarschijnlijk al van voor 1285 de baljuw van Poperinge en dus kende hij goed de burgers van zijn stad en zijn rechtsgebied. We kunnen aannemen dat Gerard van Reningelst reeds baljuw was van Poperinge in 1280. Hij was reeds gestorven voor 18/07/1285 want op die datum erfte Beatrix, dame van Reningelst, zijn vrouw, het ambt van baljuw voor tien jaar. Blijkbaar is zij reeds vlug hertrouwd met een zeker Boudewijn van Brabant.¹²⁶ Wij geven toch de voorkeur aan zijn hypothese nl. dat het gaat om handarbeiders van Poperinge zelf en eventueel ook om handarbeiders uit de omliggende dorpjes die te Poperinge werkten.¹²⁷ Een deel van hen moet afhankelijk geweest zijn van de Ieperse handelaars en wrok hebben gekoesterd tegen de Ieperse magistraat zoals het Ieperse gemeen in de buitenwijken. D. Nicholas vermeldt dat het om een groot deel vollers ging. Een omkoopsom van 8 ponden en wat redenaarskunst van twee Ieperse poorters was genoeg om deze lakenarbeiders maar ook andere Poperingse ambachtlieden¹²⁸ tot de opstand te verleiden. In de enquête staat ook duidelijk dat Gherars de Rininghieles en Hues li Skuvers "chiaus de Poperinghes" volgden, dus de Poperingenaars.¹²⁹ Dat er ook handwerkers van het omliggende platteland meededen lijkt ons nochtans waarschijnlijk doch dan in veel mindere mate als vroegere historici aannamen. Vooral de mannen die "manans" zijn in een dorpje buiten Ieper, leveren (als we "manans" vertalen met wonend) het bewijs van de eventuele deelname van andere plattelandsbewoners.¹³⁰ Maar het is zeker dat het hier niet ging om een opstand van het hele platteland.

7. De opstand

Twee Ieperse poorters, die verbleven te Poperinge omdat ze in vermoedelijk in onmin waren gevallen met een andere familie of met het Ieperse stadsbestuur, waren dus de aanstokers van de opstand. Jehan Oudewin vroeg aan zijn broer Henris om troepen te ronselen en naar Ieper op te trekken. Dus de opdracht was toch van Ieperse origine. De twee Ieperlingen verzamelden de handwerkers, gaven hen geld en juttten hen op om op te trekken naar Ieper. Naast deze leiders waren er ook nog helpers te Poperinge: Jakemon Mas en zijn broer verzamelden de ambachten; Lambert Barde, een drapier, was kapitein van de bende; de

¹²⁴ Bv. "Hanekins li Blic dist à che tesmoing k'il avoit feru Hanekin Mont si ke li tieste li pendi sour les espales" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 106.

¹²⁵ NICHOLAS, *Town and countryside*, 213.

¹²⁶ TILLIE, *De kroniek van Groot-Poperinge*, 23; WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte*, II, 2de deel, *Urkunden*, 118-120.

¹²⁷ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 238.

¹²⁸ Er waren twee bakkers en een beenhouwer mee: "Jehan le Pinck, boulenghiers" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 104; "Stasin li Rous, bolenghiers" en "Kaing Ners, machekliers"; Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 108. Er was zelfs een wijnverkoper (misschien uit Westouter): "Jehan Molin de Westoutre, (et afora les vins à Ippre a 2 d.)" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 103.

¹²⁹ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 102.

¹³⁰ NICHOLAS, *Town and countryside*, 95.

drie broers Weinel en Jehan Molin gaven hun wapens; Willaume le Clerc stelde zich garant voor de voorgeschoten sommen van Henris del Eckhout.¹³¹ G. Doudelez meent dat het gemeen en de drapiers te Ieper niet in opstand kwamen doordat enerzijds de chefs zonder hun soldaten in de centrale stad zaten en anderzijds de soldaten zonder chefs in de buitenwijken. Zoals Demey ons reeds aantoonde gaat deze redenering niet meer op want zijn recenter onderzoek wees uit dat de Ieperse drapiers gelijkmatig verspreid waren zowel in de buitenwijken als het centrum van de stad. Waarom de drapiers en de lakenambachten van Ieper in de buitenwijken niet als eersten in opstand kwamen is onduidelijk. Gwijde van Dampierre wijst ons in zijn ordonnantie van 1 april 1281 er op dat reeds voor de opstand zelf, waarschijnlijk vanaf zijn vertrek rond 27 september dus, er samenzweringen, allianties en gezelschappen waren geweest, samenscholingen dus van ambachtslieden.¹³² Deze samenscholingen boezemden de graaf zo'n angst in dat hij in artikel 2 van deze ordonnantie verbood dat er voortaan nog samenscholingen zouden zijn van meer de 10 man, op straffe van een boete van 60 s. aan de heer en 20 s. aan de stad en op straffe van de ogen uitgestoken te worden.¹³³ Blijkbaar hadden de ambachtslieden zich toch reeds verzameld op verschillende plaatsen maar durfden ze het niet aan om zelf de versterkte binnenstad aan te vallen. Waarschijnlijk lag de psychologische grens nog te hoog om tegen de eigen meesters in opstand te komen. Daarom betaalden enkele poorters van Ieper de Poperingse handwerkers, die eveneens ontevreden waren over de gang van zaken, een som geld en namen hen als het ware als huurlingen aan om de vonk in het kruitvat van de buitenwijken van Ieper te steken. De Poperingenaars en inwoners van het platteland hadden geen zo'n grote psychologische grens te overwinnen om in opstand te komen tegen een voor hen vreemde magistraat. Ze waren sowieso veel zelfstandiger want ze leefden in een andere stad en onder een andere jurisdictie.¹³⁴ Op het platteland ging het meestal om kleine, zelfstandige boeren die de lakennijverheid als bijverdienste tijdens het zogenaamde dode seizoen uitoefenden.¹³⁵ Pirenne toonde ons voor de opstand van Zannekin aan dat het ging om "homines fortes et bene nutriti" die kleine, zelfstandige boeren waren met meestal wat grond in eigen bezit of in cijns of in pacht.¹³⁶ Het gaat hier vooral om de inwoners van Kust-Vlaanderen, nl. de kasselrijen Veurne, Sint-Winnoksbergen, Kassel en Belle.¹³⁷ Maar zoals we kunnen opmerken op de kaart van S. Barbery bevond Poperinge en het gebied er rond zich eveneens in de kasselrij Veurne, hoewel Poperinge eigenlijk bijna juridisch onafhankelijk was van Veurne.¹³⁸ We wijzen vooral

¹³¹ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 238-239.

¹³² *Id.*, 232.

"2. Et disons et volons tout au commencement en no dit, ke toutes conspiracions, youtes aloiances et tout aconpaignement, comment c' on les apiat, ki sunt faites sans congiet de sengneur, kiecent et soient à nient désormais en avant, et ke nus ne puist demander li uns as autres; et défendons ke nus ne puisse faire assanlée de plus de 10 hommes, se n'est à cors ou à mieces, sour 60 s. de fourfait au sengneur et 20 s. à le vile, et sour les iex a pierdre, se n'est par le congiet de sengneur ou par celui ki iert en no liu." Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 681.

¹³³ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 681.

¹³⁴ Ook G. Doudelez gebruikt deze redenering maar dan in de context van het feit dat Poperinge volledig afhankelijk was van Ieper, wat wij dus enigszins betwisten. Cf. *supra*, p. 18-20; DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 256.

¹³⁵ AERTS, *Economische en sociale geschiedenis van de Middelenouwen*, 87; PIRENNE, *Le soulèvement de la Flandre maritime de 1323-1328*, VIII.

¹³⁶ PIRENNE, *Le soulèvement de la Flandre maritime de 1323-1328*, IV-V en VIII; VAN WERVEKE, "De Nederlanden tegenover Frankrijk, 1305-1346", 29.

¹³⁷ PIRENNE, *Le soulèvement de la Flandre maritime de 1323-1328*, VIII.

¹³⁸ Tot welke rechtsgebied Poperinge in de 13de en de 14de eeuw behoorde is nogal vaag. Ook in de 11de eeuw lijkt Poperinge tot de kasselrij Veurne behoord te hebben, zoals blijkt uit de kaart van A.C.F. Koch, cf. Bijlage nr. 4. Ook D. Nicholas laat Poperinge deel uit maken van de kasselrij Veurne. Cf. NICHOLAS, *Medieval*

op de zogenaamde “Acht Parochiën en de Spleten en de Branchen”, waartoe heel wat dorpjes rond Poperinge en nabij Ieper behoorden en die eigenlijk grotendeels vrije zelfstandige parochies waren.¹³⁹

Toen de bende uit Poperinge, waarschijnlijk via de weg langs de huidige Brandhoek en Vlamertinge naar de Boterpoort van de Ieperse versterking trok, volgden de heer van Reningelst en Hues li Skuvers de bende opstandelingen tot aan deze poort, ten westen van Ieper. De Boterpoort zelf was er al in 1224 en lag aan het einde van de Boterstraat die dan buiten de Boterpoort verder naar Poperinge liep.¹⁴⁰ Zoals we duidelijk zien op de kaart van J. Termote liep er een middeleeuwse weg van de Boterpoort naar wat nu de Poperingseweg wordt genoemd.¹⁴¹ Een goede kaart om deze poort te situeren is die van G. Desmarez¹⁴², maar het is beter om ons te verhelpen met de recente studie van J. Termote en de hierbij gevoegde kaarten.¹⁴³ Ook op het kaartje van het artikel van S. Van Bellingen, Marc Dewilde en O. Mus staat een duidelijke afbeelding van het vroegere en huidige stratenplan in en om Ieper.¹⁴⁴ De Poperingse rebellen werden “ontvangen” door de Ieperse ambachten die zich onder ede reeds hadden verenigd en zich reeds meerdere keren hadden verzameld.¹⁴⁵ Het is opvallend dat niet alleen het gemeen van de buitenwijken de troep “huurlingen” kwamen vergezellen maar ook de lakenarbeiders van het Tempelland.¹⁴⁶ Dit kan alleen verklaard worden door het feit dat dit gebied dat nochtans niet onder jurisdictie van de schepenen viel, ook te lijden had onder het despotaat van de groothandelaars en de patriciërfamilies van de binnenstad. Heer Gherars de Rininghieles en Hues li Skuvers spraken de opstandelingen bij de Boterpoort aan en smeekten hen terug te keren. Aangezien Gerard van Reningelst vermoedelijk de baljuw van Poperinge was, moest hij zorgen voor orde in zijn rechtsgebied en moest hij dus zijn volk proberen in te tomen. Maar de opstandelingen zeiden dat ze dat niet zouden doen en ze namen de teugels van het paard van Huon le Skuvre vast. Weldra riepen ze dat ze heer Gherars als verrader moesten ophangen. Toen de twee edellieden dit zagen gebeuren deden ze er alles aan om te ontsnappen door mooie woorden te gebruiken en wanneer ze weg waren geraakt, werden ze

Flanders, 444-447. J.J.J. Vereecke liet nochtans een apart gerechtsgebied bestaan voor Poperinge in zijn kaart van het graafschap, want Poperinge behoorde niet toe aan de graaf. Cf. VEREECKE, *Histoire de la ville d'Ypres jadis place-forte de la Flandre Occidentale*, kaart achteraan, zonder nummering. Misschien was hij nog het dichtst bij de werkelijkheid, aangezien de heer van Poperinge eigenlijk de abt van de Sint-Bertijnsabdij te Sint-Omaars was en dus niet de graaf. Dit wordt alleszins bevestigd door F. van de Putte die zegt dat Poperinge steeds “un territoire particulier” was, “qui est indépendant de toute châtellenie”. Cf. VAN DE PUTTE, “Mémoire sur la ville d'Ypres”, 289.

In een artikel uit de 19de eeuw ontdekten wij zelfs nog een andere mening, die een ander licht werpt op de zaak. Het handelt over de kasselrij van Kassel en o.a. Sanderus vermeldt in zijn *Flandria Illustrata* dat deze kasselrij vroeger veel uitgestrekter was, wat verklaart dat Boezinge lang tot de kasselrij Kassel heeft behoord. De Lespinois zegt in 1737 dat Poperinge vroeger behoorde tot de kasselrij Kassel, maar dit moet dan voor 1190 en voor Filips van de Elzas geweest zijn, die de stad schonk aan de Sint-Bertijnsabdij. Cf. DE SMYTTERE, “Notice historique sur les armoiries, scels et bannières de la ville de Cassel, de sa Cour, de sa Châtellenie et de ses seigneurs”, 49, voetmoot.

¹³⁹ BARBERY, *Veurne: Een stadsgeografische bijdrage*, 32-33.

¹⁴⁰ TERMOTE, “De stadsverdediging van Ieper voor 1388”, 222.

¹⁴¹ Deze weg buigt nu af ter hoogte van wat ooit de Nieuwe Boterpoort was en sluit zo wat noordelijker aan op wat in de Middeleeuwen de Elverdingepoort was. Cf. Bijlage nr. 5

¹⁴² Cf. Bijlage nr. 6

¹⁴³ TERMOTE, “De stadsverdediging van Ieper voor 1388”, 222-223 en 226; Cf. Bijlage nr. 5

¹⁴⁴ VAN BELLINGEN, “De verdwenen Sint-Michielswijk te Ieper (prov. West-Vlaanderen) Interimverslag 1993”, 258.

¹⁴⁵ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 683.

¹⁴⁶ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 686, nr. 851.

aan 100.000 duivels van de hel toegewest.¹⁴⁷ Dit toont aan hoe diep de kloof moet geweest zijn tussen de lokale adel en gerechtsofficieren enerzijds en het gemeen anderzijds. De baljuw schoot volledig te kort in zijn handhaving van de orde en de lokale edellieden werden aanzien als verraders en werden zelfs bijna overmeesterd en konden enkel met gevaar voor hun eigen leven ontsnappen aan de volkswroede.¹⁴⁸ Het is dan ook niet vreemd dat de lokale adel en het stadsbestuur (patriciaat) de eersten zullen zijn om de opstandelingen uit hun stad aan de galg te praten in de grafelijke enquête.¹⁴⁹ Met hun Ieperse collega's in hun kielzog verleenden de rebellen zich toegang tot de binnenstad via de genoemde Boterpoort. De poortwachters werden waarschijnlijk overmeesterd en de poort vernield. De mening van M. Boone dat de opstandelingen voor het binnendringen van de stad hulp hebben gekregen van enkele familieleden van de leiders die in de stad verbleven, lijkt ons eveneens plausibel. Maar hiervoor zijn echter geen echte bewijzen te vinden in de documenten. De enquête wijst eerder erop dat het een verrassingsaanval was, want de Poperingse rebellen vreesden dat hun baljuw hen ging verraden.¹⁵⁰ Zoals we later zullen vaststellen waren het wel degelijk de Poperingenaars die de poorten hadden vernield.¹⁵¹ De opstandelingen liepen al plunderend door de straten van Ieper (waarschijnlijk dus langs de Boterstraat) terwijl ze "Cokerulle! Cokerulle! Cokerulle!" riepen.¹⁵² Het woord wordt uitgelegd in voetnoot door G. Doudelez.¹⁵³ Volgens Gheldolf werd het gebruikt in de betekenis van volkse feestelijkheden, feest, plezier. Het werkwoord *kokerellen* of *kokerillen* betekent feesten.¹⁵⁴ Probleem is nu dat in de overgeleverde oorkonden van die periode zelf het woord *cokerulle* niet voorkomt. Zo komt in de oorkonde van 1 april 1281 (het eerste document na de opstand) nergens het woord *cokerulle* in voor. Ook in de oorkonde van 3 april 1281, de enquête van Sohier, en in een oorkonde van 11 oktober 1281, m.b.t. de inwoners van het Tempelland, vinden we nergens het beroemde woord terug. Het is pas in een oorkonde van de graaf in oktober 1283 dat voor het eerst gesproken wordt over de Cokerulle als volkse benaming voor de opstand van 1280.¹⁵⁵ Het is de enige vermelding in officiële documenten van die tijd, en dan nog meer dan drie jaar na de feiten.

In de binnenstad werden vervolgens verschillende misdaden gepleegd. Blijkbaar waren niet alle schepenen met hun familie gevlucht want enkelen werden vermoord.¹⁵⁶ Uit de ordonnantie blijkt dat de graaf wel wist dat de opstandelingen drapiers, wevers, vollers en scheerders waren maar hij zegt zelf dat hij nog niet het fijne van de zaak weet.¹⁵⁷ Ook uit de

¹⁴⁷ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 236; ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 102-103.

¹⁴⁸ "et il disent k'i n'en feroient point, ains prisent Huon le Skuvre par le ghieron et par le fraim et crièrent tantos tout à une vois: 'Prendés mon singneur Grart le traiteur; il nous voelent traïr'. Quant il virent chou, il furent tout liet ki s'en peurent partir d'aus par bieles paroles" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 102.

¹⁴⁹ Naast de baljuw en vermoedelijk één van diens dienaars (Hues li Skuvers) zullen zowel de keurheren als de schepenen van Poperinge hun stadsgenoten aangeven. Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 102-105.

¹⁵⁰ "il nous voelent traïr" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 102.

¹⁵¹ Cf. *infra*, p. 31.

¹⁵² BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 148; DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 237; VANDENPEEREBOOM, *Du mouvement communal à Ypres*, 41.

¹⁵³ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 292.

¹⁵⁴ GHELDOLF, *Histoire administrative et constitutionnelle*, 68.

VANDENPEEREBOOM, *Du mouvement communal à Ypres*, 41.

¹⁵⁵ "lequeil grief fait on apela et apele là meismes Cokerulle" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 691-692, nr. 856.

¹⁵⁶ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 237.

¹⁵⁷ "nous n'en peuimes estre plainement certain" en "Et parmi toutes ces cozes, selonc ce ke nous en poons estre certefyete à ceste fois et dusques à ore" en "retenons nous à dire en no dit dusques à une autre fois ke nous en serons mius aviseit." Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 680-681 en 685.

enquête blijkt dat de opstandelingen voor het grootste deel uit de lakenambachten komen.¹⁵⁸ Uit de ordonnantie van 1 april blijkt dat de graaf nog niet alles wist over het aantal en de waarde van de schadegevallen, en wie de misdadigers waren. De plundering is volgens M. Boone niet systematisch of wild, maar specifiek gericht tegen bepaalde huizen.¹⁵⁹ De graaf lijkt immers geschokt te zijn geweest door de verwoeste huizen, poorten, vensters en meubels, die met het blote oog waarneembaar waren. Blijkbaar werden ook de kerken zonder reden en zonder oorzaak zwaar beschadigd door de opstand, wat de opstand misschien nog beruchter maakte in die tijd. Sommige opstandelingen begingen moorden in de binnenstad. Ze hadden het vooral gemunt op oud-schepenen en hun familieleden en leden van rijke families. Zo worden Hanekin Mont en Pierre Le Vroede vermoord, die tot schepenfamilies behoorden. Ook werden dienaars van schepenen aangepakt. Maar G. Doudelez meent dat de getuigen uit de enquête de feiten overdrijven en roddels voor waarheid vertellen. Hij veronderstelt dus dat de Cokerulle, vooral in vergelijking met opstanden van de 14de eeuw niet te vergelijken valt. Er waren volgens hem meer plundersaars dan moordenaars. Men had het gemunt op de huizen van de schepenen, op het geld, op de vensters en op de wijnvaten van de handelaars.¹⁶⁰ Ook M. Boone is het eens met deze conclusie. De repressieve maatregelen van de graaf na de opstand bevestigen dat de opstand gelimiteerd was.¹⁶¹ Toch moet de moord op familieleden van schepenen en misschien vooral het beschadigen van de kerken in de binnenstad als erg genoeg aanzien zijn geworden door tijdgenoten want anders had de Cokerulle nooit de bekendheid gekend als ze heeft gekregen in latere kronieken en zelfs in recente historische studies.

8. Het herstel van de orde en de bestraffing van de opstand¹⁶²

Blijkbaar moet reeds kort na de opstand de orde hersteld zijn. De Poperingenaars en plattelandbewoners moeten na de opstand teruggetrokken zijn naar hun woonplaatsen en het Ieperse gemeen zelf moet ook niet verder geplunderd hebben. Waarschijnlijk konden Robrecht van Béthune of zijn luitenant, Siger de Bailleul, gemakkelijk de binnenstad innemen. Feit is dat de schepenen hun zittingen weer hielden op 16 en 23 oktober om het gerechtelijk jaar af te sluiten. De grafelijke ambtenaar, Siger de Bailleul¹⁶³, maande in de functie van de baljuw reeds op 6 november 1280 de schepenenbank in de Halle.¹⁶⁴ De baljuw, die tegelijk kasselrijbaljuw was, moest de schepenenbank manen en het vonnis uitvoeren. Hij werd hiervoor bijgestaan door een onderbaljuw, met uitsluitend bevoegdheid voor de stad.¹⁶⁵ De lijst van de veroordelingen die in de stadsrekeningen werd opgenomen bevat enkel gewone misdrijven, zoals de schepenen die veroordeelden in normale tijden. Blijkbaar werd het gerechtelijk onderzoek naar de opstand pas uitgevoerd na de terugkeer van de graaf in maart 1281. Op 15 januari werd nochtans een nieuwe poging van de drapiers om de reglementen van de schepenen te omzeilen bestraft. Zes drapiers hadden lakens van andere drapiers verkocht en

¹⁵⁸ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 238.

¹⁵⁹ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 151.

¹⁶⁰ Info van deze alinea gedestilleerd uit: DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 239-240.

¹⁶¹ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 148.

¹⁶² Info voor dit onderdeel hoofdzakelijk gehaald uit de studie van G. Doudelez: DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 241-259. Maar in plaats van de uitgave van de oorkonde van 1 april van Gheldolf is hier gebruik gemaakt van de recentere uitgave van Espinas en Pirenne nl. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 679-685, nr. 849. We pasten daarom ook de nummers van de artikels aan, die G. Doudelez gebruikte.

¹⁶³ Het gaat hier om voornoemde Sohier de Bailleul, de maker van de enquête te Poperinge. Deze Sohier de Bailleul wordt in een akte van 19 februari 1293 als volgt vernoemt: "Sigillum Sigeri de Bailluel, militis marescalci Flandrie" Cf. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel*, 121, noot 2.

¹⁶⁴ SR, I, 51-56.

¹⁶⁵ TRIO, "Bestuursinstellingen van de stad Ieper (12de eeuw-1500)", 346-347.

dat was verboden. Siger zetelde in de rechtbank tot en met 12 februari. Op 23 april maande de Ieperse baljuw Michaelis de Elstlant de schepenenbank.¹⁶⁶ De graaf keerde terug te Ieper rond 23 maart 1281 want op die dag ontving hij een hommage van Arnould van Oudenaarde. Maar de graaf verbleef die zes maanden van afwezigheid niet te Parijs samen met de schepenen van Ieper, zoals sommige historici verondersteld hebben. G. Doudelez heeft het tracé van de graaf gedurende die maanden kunnen achterhalen. Maar de graaf heeft zich wel militair zwaar voorbereid om de opstandige steden terug helemaal onder zijn gezag te dwingen, wat onder meer blijkt uit de vele giften en uit sommige kronieken.¹⁶⁷ Dit was vooral nodig voor Brugge, want Ieper was reeds weer onder het grafelijk gezag van Siger de Bailleul en de schepenen. De graaf bleek zelfs Duitse piekeniers te hebben geronseld voor deze campagne.¹⁶⁸

Vanaf zijn aankomst ondervroeg Gwijde beide partijen: langs de ene kant de schepenen en diegenen van hun strekking, o.a. de handelaars van de Hanze, langs de andere kant de drapiers, wevers, vollers, scheerders en de hele menigte die hen steunde. Hij gaf in zijn ordonnantie toe dat hij niet alle feiten kende en dat het onderzoek nog moest verder gezet worden.¹⁶⁹ Eén ding was zeker: mensen van buiten de stad hadden deelgenomen aan de opstand.¹⁷⁰ Een enquête naar de opstandelingen van buiten Ieper was dus nodig. Maar na één week onderzoek, van 23 februari tot 1 april, velde hij reeds zijn oordeel, althans voor wat de lakenarbeiders betrof. Hij zei zelf expliciet in de oorkonde van 1 april 1281 dat de ververs, de beenhouwers, de andere ambachten en alle andere mensen die erbij betrokken waren van binnen de stad en van elders op een andere keer zouden worden beoordeeld wanneer hij beter ingelicht zou zijn.¹⁷¹ Blijkbaar verwees hij hier naar de enquête van zijn luitenant Sohier de Bailleul te Poperinge. Op 2 april zond hij vlug een verzekering naar de abt van de Sint-Bertijnsabdij (de heer van Poperinge) dat deze zijn rechten niet zouden geschonden worden.¹⁷² Wat Gwijde met zijn ordonnantie vooral wilde laten blijken was, dat iedereen te Ieper ongelijk had en dus schuldig was t.o.v. hem en hem dus moest vergoeden. Zijn eerste enquête voor Ieper wordt door G. Doudelez in drie onderdelen verdeeld. Vooreerst was er het luisteren naar de vertegenwoordigers of advocaten van beide partijen, waardoor de graaf voldoende ingelicht werd over de sociale en economische situatie van de stad. Daarna liet hij de precieze informatie over de misdaden in de stad verzamelen door commissarissen en liet hij hen rapport uitbrengen. Ten slotte riep hij zijn raad samen om de procedure en de straffen uit te breiden.¹⁷³

Het oordeel van 1 april was een voorlopig oordeel omdat de enquête naar die van Poperinge nog liep.¹⁷⁴ De graaf verbood er alle samenzweringen, verenigingen, gezelschappen en eedgenootschappen en de vergaderingen van meer dan tien personen. Het ging hier om vergaderingen van de (religieuze) broederschappen en gilden, dus niet om ambachten. De straffen hierop waren een boete en het uitsteken van de ogen, wat een zware straf was. Hij wilde dat de vrede hersteld werd zowel tussen de partijen als tussen de families. Dat laatste verwees vermoedelijk naar de verdeeldheid die er was tussen bepaalde rijke families van Ieper,

¹⁶⁶ SR, I, 56.

¹⁶⁷ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 243-244.

¹⁶⁸ *Id.*, 244.

¹⁶⁹ Cf. *supra*, p. 27.

¹⁷⁰ "et furent de le vile et dehors" en "et pour ce nouméement ke li mestier deseure dit s'aloierent par sairement et assanlèrent par plusieurs fois et il acullirent mout d'autre gent et dedens et dehors" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 683; "gent de le vile et d'ailleurs" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 685.

¹⁷¹ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 685.

¹⁷² D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin*, 280, nr. 183; WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte*, II, 2de deel, *Urkunden*, 118.

¹⁷³ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 245-246.

¹⁷⁴ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 681-685.

waaronder voornamelijk de Oudewins en de Eeckhouts, zoals wij reeds vaststelden.¹⁷⁵ Beide partijen moesten de graaf elk 500 ponden Vlaams betalen en hij zei nadrukkelijk dat de schepenen hun boete niet mochten opleggen aan de ambachten. In de andere partij besloegen de drapiers 2/3 van de te betalen som, wat hun belang in de opstand nogmaals bewijst. In artikel 4 beschuldigde de graaf duidelijk de schepenen, die aan de basis van de opstand te lagen, door hun verscheidene *bans et Keures et établissements* ten nadele van de ambachten. Ondanks het feit dat de eerste twee Keuren op zijn naam uitgevaardigd werden, was hij niet verantwoordelijk voor de opstand want de schepenen hadden die keuren opgemaakt met de bedoeling de drapiers en wevers te schaden. Vanaf artikel 5 hernam Gwijde de derde keure, die te Parijs uitgevaardigd was ten voordele van de drapiers, dit om in de toekomst zulke conflicten te vermijden. Er werden enkele belangrijke vernieuwingen ingevoerd zoals dat de drapiers voortaan ook in de Halle mochten hun lakens te koop aanbieden, dat ze hun wol mochten kopen waar en wanneer ze wilden, dat alle poorters vanaf nu bij de graaf in beroep konden gaan tegen de uitspraken van de schepenbank. Met deze laatste maatregel fnuikte de graaf de macht van de schepenen en dus ook de macht van de stad Ieper want het was een handig drukkingsmiddel. In artikel 8 volgde de boete voor de schepenen, die nogal geheimzinnig en vaag geformuleerd was. De boete voor de drapiers in artikel 9 was daarentegen duidelijk en brutaler. Naast de geldelijke boete moesten ze 1/4 van hun roerende en onroerende goederen inleveren. Maar ze moesten daarvoor wel in de stad blijven wonen en dus niet naar het platteland verhuizen. Hier is het duidelijk dat de graaf de voorspoed van Ieper wilde bestendigen en zo ook zijn deel van de stedelijke fiscale inkomsten waarborgen. De artikels 10 en 11 bevatten de boetes voor de wevers, vollers en scheerders met nogmaals de voorwaarde dat ze in de stad moesten blijven. In artikel 12 stelde hij zijn oordeel voor de ververs, de beenhouwers en de andere ambachtslieden van de stad en van elders uit tot hij beter ingelicht was. Artikel 13, 14 en 15 bevatten de normale formules die dit oordeel afsluiten. Het laatste artikel 15 reserveerde "ce qui appartient à justice", namelijk de opstandelingen die gedaagd zouden worden door de enquête van Poperinge en die moesten beoordeeld worden volgens de vormen van de feodale justitie.

9. De moeilijkheid bij het dagen van de opstandelingen uit Poperinge

Het gerechtelijk onderzoek werd rond 3 april 1281 uitgevoerd door Sohier de Bailleul en twee andere gerechtsofficieren, nl. Henris de le Haie en Philippes li Craene. Voornoemde Sohier de Bailleul (ook Siger de Bailleul of Seger van Belle) blijkt een officier van het grafelijke hof te zijn geweest, waarin de graaf nog het meeste vertrouwen had.¹⁷⁶ Op 28 maart 1288 werd hij door P. D'oudegherst vermeldt als één van de getuigen bij de vererving van de stad Belle aan Gwijde van Namen.¹⁷⁷ Blijkbaar was hij toen reeds maarschalk van Vlaanderen. In 1293 werd hij samen met de graaf van Vlaanderen en de baljuw van Gent vernoemd in een enquête over bedreigingen tegen de XXXIX schepenen. Hij werd er "*militis marescalci Flandrie*" genoemd.¹⁷⁸ Hij was het dus die in 1281 de bewuste enquête te Poperinge uitvoerde. Maar de graaf bezat geen heerlijke justitie in deze stad en kon dus niet overgaan tot directe veroordelingen want de stad was eigendom van de abt van de Sint-Bertijnsabdij. De abt was

¹⁷⁵ Cf. *supra*, p. 20-22 en DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 293, noot 175.

¹⁷⁶ FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel*, 121.

¹⁷⁷ "Sohier de Bailleul mareschal de Flandre" Cf. D'OUDEGHERST, *Les chroniques et annales de Flandres*, f° 208 r° en zie ook: FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel*, 121, noot 2.

¹⁷⁸ FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel*, 121, noot 2.

dus de enige heer van Poperinge.¹⁷⁹ De abt beschikte dus over de hoge, middele en lage justitie in Poperinge.¹⁸⁰ Op 2 april nam hij reeds zijn voorzorgen door in een oorkonde de abt te verzekeren dat door zijn enquête deze zijn heerlijke rechten niet geschaad zouden worden.¹⁸¹ Maar de abt vroeg nogmaals om een garantie. Op 18 april liet Gwijde deze oorkonde zegelen.¹⁸² Opvallend in deze oorkonde is dat ze duidelijk zegt dat het de Poperingenaars waren die de poorten vernield hadden, mensen gedood en gekwetst en bestolen hadden en dat ze hierom formeel werden veroordeeld.¹⁸³ G. Doudelez meent dat de Poperingse lakenarbeiders en drapiers waarschijnlijk nog woedender waren op de Ieperse schepenen dan hun Ieperse collega's. Maar, zoals reeds aangetoond, konden de Poperingenaars niet nog meer verbeteren tegen de schepenen omdat ze minder afhankelijk waren van de magistraat van Ieper dan G. Doudelez aannam. De aandacht moet veeleer gaan naar de sommen geld ter ronseling van opstandelingen door twee rijke Ieperse poorters die in een soort ballingschap leefden te Poperinge omdat ze waarschijnlijk in onmin waren met de Ieperse magistraat. Zonder die omkoperij waren de Poperingenaars blijkbaar nooit direct tot de aanval overgegaan zijn, zoals reeds vroeger aangetoond is.¹⁸⁴ De onafhankelijkheid van de stad Poperinge, niet alleen op politiek, fiscaal en juridisch maar dus ook volgens ons voor een deel op economisch gebied, zorgde ervoor dat de Poperingenaars veel gemakkelijker de Ieperse magistraat durfden aanvallen.¹⁸⁵ De algemene ontevredenheid en crisis in de lakensector, een omkoopsom en wat aansporingen waren genoeg. G. Doudelez zegt dat de Poperingenaars rekenden op het feit dat ze toch niet konden veroordeeld worden voor hun opstand omdat ze buiten de jurisdictie van de graaf lagen. In zekere zin hebben eerder de twee Ieperse leden van rijke patriciërfamilies (de Oudewins en de Eeckhouts) hier gebruik van kunnen maken. Het berekend risico op straf voor de patriciërs was gering en later zal blijken dat het nihil was, ondanks hun veroordeling in de oorkonde van 1 april. Blijkbaar werd op 3 april 1281 de enquête bruusk afgelast, waarschijnlijk omdat Siger de Bailleul op een obstakel was gestoten. Misschien werd hij teruggefloten door Gwijde zelf, die zelf was teruggefloten door een krachtige interventie van de abt van de Sint-Bertijnsabdij, een vazal van de Franse koning, Filips III, die de beschermer leenheer van Gwijde was. Deze enquête had dus geen juridische gevolgen en het is niet geweten of er veroordelingen zijn geweest. Uit de enquête kan wel geconcludeerd worden dat er Poperingse opstandelingen als gijzelaars werden vastgehouden te Waasten. De enquête afwachting werden ze overgegeven aan de grafelijke officieren en gezonden naar Waasten, de residentie van de oudste zoon van de graaf, Robrecht van Béthune. Het gaat in tegenstelling tot wat G. Doudelez beweert in zijn studie¹⁸⁶ om vier vollers: Hanins Schaech, Gherart Lebbe, Mikius Noire Gueille en Willaumes dou Hille.¹⁸⁷ Bovendien werden ze niet gesignaleerd door heer Gherars, zoals G. Doudelez beweert, maar door Boidins de Bailleul. Het is hoogstwaarschijnlijk Sohier de Bailleul of één van de grafelijke officieren die de volgende zin erbij liet schrijven ter informatie: "tout cist gisent en ostages"¹⁸⁸ à

¹⁷⁹ VAN DE PUTTE, "Mémoire sur la ville d'Ypres", 289.

¹⁸⁰ GILLIODTS-VANSEVEREN, *Coutumes de Lombardside, Loo et Poperinghe*, 325-326, nr. 23.

¹⁸¹ D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint-Bertin*, 280, nr. 183; WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte*, II, 2de deel, *Urkunden*, 118.

¹⁸² GHELDOLF, *Histoire administrative et constitutionnelle*, 397, nr. 45B.

¹⁸³ "si come de brisier nos portes de le dite vile de Ypre, de gens tuer, navrer, et derober" Cf. GHELDOLF, *Histoire administrative et constitutionnelle*, 397, nr. 45B.

¹⁸⁴ Cf. *supra*, p. 22.

¹⁸⁵ Cf. *supra*, p. 25.

¹⁸⁶ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 256-257.

¹⁸⁷ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 105.

¹⁸⁸ G. Doudelez vertaalt het woord "ostages" met gevangene. Cf. DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 257. Het woord "ostage" had nochtans verscheidene betekenissen. Het kon de betekenis hebben

Warneston".¹⁸⁹ G. Doudelez beweert enkel dat andere getuigen nog een andere voller en twee wevers als "ostages" aanwijzen en dat daardoor het aantal op zes gevangenen kan gebracht worden.¹⁹⁰ Wij ontdekten enkel in de getuigenis van Canins li Gai "Ghierekins Tac, tiserans, ostages"¹⁹¹ en in de getuigenis van Jehan Ippreman "Ghierekins Tac, telliers, ostages"¹⁹², dus waarschijnlijk dezelfde persoon tweemaal beschreven. Dit komt op een totaal van maar vijf gijzelaars, waarvan vier zeker te Waasten gevangen zitten. Zoals G. Doudelez immers zelf beweert werden de Poperingse gijzelaars overgeleverd aan de grafelijke officieren (dus waarschijnlijk Sohier de Bailleul en medewerkers) en overgebracht naar Waasten. Geen enkele indicatie is overgebleven die zou kunnen wijzen op de bestraffing van de misdaden van de Poperingenaars, behalve dan voornoemde "ostages".¹⁹³

Misschien wilde de graaf dezelfde procedure die hij in de stad Ieper had gevolgd ook voor de Poperingenaars gebruiken? Wat G. Doudelez immers ook niet opmerkt is het verband tussen deze gijzelaars en de oorkonde van 1 april. In die oorkonde staat namelijk dat de twee partijen "nous donnèrent cascune partie ostages, cascuns de se part, ke nous meismes devers nous pour no dit tenir et pour le pais de le vile warder."¹⁹⁴ De "ostages" werden door beide partijen overgeleverd aan de graaf om de vrede te garanderen tussen de partijen. Hoewel het hier gaat om de twee partijen van de stad Ieper zelf, meenden we hier wel degelijk een verband te kunnen leggen met de "ostages" van de enquête te Poperinge. Een interessante link kan misschien gemaakt worden met de reeds eerder aangehaalde smeekbede van de schepenen van Ieper aan de Franse koning om hun oude versterkingen te behouden (ca. 1316).¹⁹⁵ In de laatste paragraaf van deze oorkonde wordt gezegd dat de stadspoorten sinds onheugelijke tijden als gevangenis werden gebruikt.¹⁹⁶ Waarschijnlijk gaat het hier om cellen nabij de poorten die bewaakt werden door de poortwachters. Wanneer er gevochten werd in de stad of er onenigheid was, zette men immers de oproerkraaiers gevangen in deze "poorten" die men "Ghisele"¹⁹⁷ noemde, tot men ze gekalmeerd had. Waarschijnlijk verwijst dit woord expliciet naar gijzelaars, d.w.z. dat men de oproerkraaiers (hier van de Cokerulle) oppakte en in de cellen van de stadspoorten stopte tot de gemoederen bedaard waren. Misschien kan dit een bijkomend bewijs zijn voor de stelling van M. Boone om de Cokerulle niet te zien als een echte revolte maar eerder als "geritualiseerde uiting van sociale spanningen en misnoegen in een klimaat van economische malaise via de uitlaatklep van een charivari-achtige vete".¹⁹⁸ Sommige opstandelingen werden misschien in de "Ghisele" als "ostages" een tijd vastgehouden tot hun proces of vrijlating. Blijkbaar was het de gewoonte om bij een zware misdaad (zware kwetsuren, verminkingen of moord) van de beide partijen gijzelaars uit te wisselen om de vrede te waarborgen. In 1293 informeerde de officiaal van Terwaan de deken

van onderpand getuigend van een wens gedaan aan God. Het kon legerdienst betekenen of het kon "hostage" betekenen, een verblijf of een heffing. Cf. GODEFROY, "Ostage", 654. Toch denken wij ook dat het best vertaald kan worden als gevangene of gijzelaar. Hiermee komt het overeen met debetekenis van het Franse woord "ôtage".

¹⁸⁹ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 105.

¹⁹⁰ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 257.

¹⁹¹ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 106.

¹⁹² *Id.*, 107.

¹⁹³ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 257.

¹⁹⁴ *Id.*, 680.

¹⁹⁵ PIRENNE, "Documents relatifs à l'histoire de Flandre pendant la première moitié du XIVe siècle", 24-29.

¹⁹⁶ *Id.*, 29.

¹⁹⁷ Het woord "ghisele" wordt door Godefroy gelijkgesteld aan "hostage". Cf. GODEFROY, "Ghisele", 282. In het Middelnederlands betekende "gisel" hetzelfde als gijzelaar, krijgsgevangene en bestond er het werkwoord "te gisele geven". Cf. VERWIJS en VERDAM, "Gisel", 1977-1978.

¹⁹⁸ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 155.

van Ieper over de klacht vanwege de baljuw, de burggraaf en de schepenen van Ieper dat de clericus en andere geestelijken weigerden om de gijzelaars te geven die men eiste, in geval van zware misdaden, van de twee tegenpartijen om de vrede te behouden.¹⁹⁹ Zo werd de Ieperse poorter Martin Venys "te ghisele" gelegd "ten dien hende als dat hi pays maken zoude".²⁰⁰

10. De uitvoering van het vonnis²⁰¹

Nergens wordt immers in de oorkonden gewag gemaakt van exuberante executies van de opstandelingen door de graaf, zoals wel in Brugge het geval was geweest, waar vijf notabelen werden onthoofd. Dit kan verklaard worden door de geldhonger van Gwijde, die kon gestild worden door een groot aandeel in de boetes van zowel de schepenen als de ambachtslieden. Het was immers zo dat Gwijdes schulden abnormale proporties aannamen. Bovendien had hij het grafelijke gezag in de stad kunnen versterken via het invoeren van de mogelijkheid tot beroep tegen vonnissen van de Ieperse schepenbank. Anderzijds was het ook zo dat de revolte niet gericht was tegen de graaf maar tegen de schepenen en de handelaars van de Vlaamse Hanze. De drapiers zagen zelfs in de graaf een bondgenoot, wat uiteindelijk gedeeltelijk bewaarheid werd door de aanvaarding van bepaalde klachten van de drapiers. Maar die aanvaarding was louter uit persoonlijk winstbejag. Daarom stopte hij al vlug alle criminele onderzoeken. De uitvoering van het vonnis werd daarentegen rigoureuus gecontroleerd. Het was zo dat de tweede opstand in Brugge nog voortduurde tot september 1281 en de vrees voor een heropflakking te Ieper was dus gegrond. Gedurende het jaar dat volgde op de Cokerulle was Ieper eigenlijk meer een belegerde stad. Zoals reeds vroeger vermeld werd Sohier de Bailleul op 23 april vervangen door baljuw Michaelis de Elstlant. Maar het spook van de opstand dwaalde nog steeds rond in de lakenstad. De baljuw kreeg in dat jaar te maken met pogingen tot staking²⁰² en tot belemmering van arbeid²⁰³, misdaden die beiden streng bestraft werden in de Middeleeuwen.

11. Het Tempelland: een geval apart

G. Doudelez vergeet in zijn studie wel een belangrijk feit te vermelden. Hij zegt wel iets over de Tempelbewoners die met de Poperingenaars gingen meedoen toen deze aan de Boterpoort verschenen, maar niets over hun latere veroordeling.²⁰⁴ In het woelige jaar 1281 was er op 11 oktober een geschil gerezen tussen de schepenen en de raad van de stad enerzijds en anderzijds de ambachten en de lakenwevers/drapiers die *hospites* waren van de Tempel. Beide partijen hadden beloofd zich te zullen onderwerpen aan de uitspraak van de graaf. De grond van het hele geschil was de schadevergoeding die door de ambachten en *hospites* (bewoners, letterlijk gasten) van het Tempelland moest worden betaald voor aangerichte schade binnen de stad tijdens de Cokerulle. De graaf bepaalde dat de Tempel*hospites* 2.400 pond Vlaams moesten betalen. Pas dan zouden ze vrijgesteld zijn van schadevergoeding.²⁰⁵ In

¹⁹⁹ DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique*, I, 138, nr. 164.

²⁰⁰ DE PELSMAEKER, *Registres aux sentences des échevins d'Ypres*, 32, nr. 152.

²⁰¹ Info gehaald uit: DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 257-259.

²⁰² Op 18 juni werden zes mensen veroordeeld tot elk een boete van 3 pond "de non eundo ad opus post Pentecostes sicut ei demandatum fuerat." Cf. SR, I, 61. Het is geen toeval dat terzelfder tijd te Brugge het gemeen weer in opstand komt.

²⁰³ Op 2 juli 1281 werden 10 personen veroordeeld "de prohibitione operis": ze moesten 3 pond betalen aan de graaf, 3 pond aan de stad, en ze werden de ogen uitgestoken ("eruantur eis oculi") en ze werd verbannen uit het graafschap Vlaanderen op straffe van ophanging aan de galg ("supra patibulum"). Cf. SR, II, 63.

²⁰⁴ DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 237.

²⁰⁵ NUYTENS, "De Tempeliers te Ieper", 24-25; ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 686, nr. 851.

een oorkonde van 6 april 1285 verklaarde Gwijde dat de bewoners van het Tempelland hun boete van 2400 pond Vlaams en een schadevergoeding van 1.000 lb. par. en 100 mark, 33 s. en 4 d. par. betaald hadden. Ze moesten enkel nog blijven de accijns betalen geheven op de drie ambachten, nl. de vollers, wevers en scheerders “dusques à notre volonteï” zoals het in de grafelijke ordonnantie van 1 april 1281 stond.²⁰⁶

12. Verzoening tussen de graaf en de schepenen²⁰⁷

Vanaf 27 april regelden de schepenen van Ieper weer de administratieve zaken van de stad. De drapiers waren gekalmeerd en speelden al gauw de rol van officieuze raadgevers. Met de drapiers kalmeerden ook de lakenambachten, want zij konden hopen op hogere lonen. 1 april 1281 was het definitieve einde van de Cokerulle. Gwijde van Dampierre moest een serieus leger oprichten om het nog steeds opstandige Brugge te onderwerpen. Hij leende op 27 april 1281 van de Ieperse schepenen 5368 pond. De schepenen werden opnieuw meer dan ooit de bankiers van de graaf.²⁰⁸ Hij had immers in de oorkonde van 1 april eender welke som als boete geëist. Tot 1283 leende Gwijde van de schepenen van Ieper. De schepenen vonden trouwens een andere manier om hun boetes af te schuiven op schouders van de ambachten. Gwijde gaf hen immers in ruil bepaalde inkomsten van belastingen die geheven werden in de stad. Zo kregen de schepenen ¼ van de bezittingen van de drapiers vanaf 27 april in hun laatje.

13. De boetes betaald door de drapiers en de ambachten²⁰⁹

De drapiers betaalden het vlugst hun boete van 500 pond op 24 juni 1281. Nog later, waarschijnlijk in 1283, betaalden de ambachten en de drapiers 6212 pond.²¹⁰ De graaf had zijn rechten op de boetes afgestaan aan de schepenen. De boetes werden nu geïnd door een ontvanger van de schepenen.

14. Herstel van de oude situatie²¹¹

De schepenen verkregen in oktober 1283 de kwietschelding van de door hen te betalen boete.²¹² De goede relaties tussen de schepenen van Ieper en de graaf waren weerom hersteld. In oktober 1285 kregen ze het recht om geld te wisselen.²¹³ De poorters van de oppidum, de binnenstad dus, werden weer bevoordeeld. In 1286 herinnerde Gwijde zich dat de periode van zes jaar, waarin hij in een oorkonde van 11 oktober 1279 had beloofd geen giften meer te vragen aan de stad, nu voorbij was. Hij liet zich 20.000 ponden artois toekennen waarvan de laatste 5.000 betaald werd op 1 mei 1296.²¹⁴ De leningen aan de stad stapelden zich meer en meer op in de jaren na de Cokerulle. De bloedvete tussen de verschillende patriciërsc clans werd ook opgelost.²¹⁵ Zo verzoende in 1284 Jehan Oudewin zich met Michel Loudier, poorter van

²⁰⁶ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 697-698, nr. 862.

²⁰⁷ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 259-262.

²⁰⁸ BOONE, “Social conflicts in the cloth industry of Ypres”, 148.

²⁰⁹ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 262-264.

²¹⁰ ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 698-699, nr. 863.

²¹¹ DOUDELEZ, “La révolution communale de 1280 à Ypres”, 264-266.

²¹² ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 691-692, nr. 856.

²¹³ GHELDOLF, *Histoire administrative et constitutionnelle*, 401-402, nr. 48.

²¹⁴ *Id.*, 415-416, nr. 56; DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique*, I, 147-148, nr. 175.

²¹⁵ BOONE, “Social conflicts in the cloth industry of Ypres”, 148.

Ieper.²¹⁶ En indien deze laatste de vrede verbrak tegenover Jean Oudewin of zijn familieleden, dan zou hij een boete moeten betalen van 10 ponden artois. Maar een verbinding tussen voornoemde Loudier en de Cokerulle is er niet te maken.

15. Gwijde van Dampierres politiek jegens de opstandige steden²¹⁷

Dankzij de Cokerulle vergrootte Gwijde zijn macht over de stad Ieper. Hij gaf immers de poorters van Ieper het recht om in beroep te gaan tegen vonnissen van de schepenen. Maar in de periode 1281-1296 maakte men geen gebruik van dit recht en waren de verhoudingen tussen schepenen en graaf optimaal. Gwijde was helemaal niet voor het gemeen of voor het patriciaat. Bovenal wilde hij het grafelijke gezag vergroten, zoals hij deed te Brugge in hetzelfde jaar. De opstanden waren een perfect middel om zijn inkomsten uit te breiden en zo zijn talrijke kroost te onderhouden. De ambachtslieden moesten zware boetes betalen. De enige verandering die de Cokerulle teweegbracht op vlak van gemeentelijke vrijheden was de verantwoording van rekeningen van de stad. Het gemeen had een ijdele hoop gekoesterd dat het vertegenwoordigers zou mogen zenden die de rekeningen zouden mogen controleren, zoals de oorkonde van 1 april vermeldde. Maar de verantwoording van de rekening werd een zaak tussen graaf en schepenen. De vele leningen en giften aan de graaf zouden onmogelijk geweest zijn wanneer het gemeen de mogelijkheid had gehad om de rekeningen te controleren. De enige reden waarom hij bepaalde eisen van de drapiers inwilligde, was dat hij de voorspoed van de stad wilde bestendigen en zo ook zijn inkomsten vastlegde. Hij was noch voor het gemeen, noch voor de patriciërs. Hij wilde toekomstige opstanden voorkomen en zijn inkomsten waarborgen. Uiteindelijk wonnen de schepenen en de handelaars van de Hanze het pleit, want zij waren de meest begoeden. Maar de almachtige oligarchie van het patriciaat was gebroken.²¹⁸

16. De Cokerulle: een onderdeel van een golf van onrust en opstandigheid in West-Europa²¹⁹

Dat de Cokerulle geen alleenstaand feit was, is bewezen in de studie van M. Boone.²²⁰ De Cokerulle was slechts één van de minst gewelddadige opstanden van die tijd, die niet te vergelijken valt met het geweld van bv. de opstand te Dowaaï of te Gent in diezelfde periode. Er raasde immers over heel Noord-West-Frankrijk en Vlaanderen maar ook in andere gebieden een golf van sociale onrust. Zowel in Brugge, Doornik, Dowaaï, Sint-Omaars en Gent als in Damme, Rijsel, Kamerijk, Atrecht, Brussel, Sint-Truiden en Luik maar ook in het Rijnland, in Noord-Italië en in Barcelona dwaalde het spook van de opstand rond. Er was eveneens sociale en politieke onrust in Provins (waarmee Ieper nauwe handelrelaties onderhield), Rouen, Laon, Calais en Saint-Quentin. Algemeen worden deze opstanden als de eerste algemene storingen van de fase van economische expansie beschouwd. De Cokerulle was geen spontane beweging maar geïnspireerd op simultane bewegingen in de andere steden.

²¹⁶ DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique*, VII, 17-18, nr. 2133.

²¹⁷ Info gehaald uit: DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 266-270.

²¹⁸ "Indeed, it is no exaggeration to say that a breach was forced in the old oligarchic power which the patrician class had exerted up to this time." Cf. BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 149.

²¹⁹ Info grotendeels gehaald uit: DOUDELEZ, "La révolution communale de 1280 à Ypres", 270-281.

²²⁰ De hier navolgende informatie komt uit het artikel van M. Boone: BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 148-149.

De Cokerulle vertoont volgens M. Boone vooral gelijkenissen met de opstanden te Brugge en te Doornik. In zowel Ieper, Doornik als Brugge ageerden geproletariseerde lakenarbeiders, kleine ondernemers en meester-wevers samen. Zowel in Ieper als Brugge waren de resultaten van de opstand ordonnanties in verband met de rol van de drapiers en hun toegang tot de markten. De derde Keure die hernomen werd in de oorkonde van 1 april 1281 zorgde voor gelijkheid en commerciële vrijheid tussen de drapiers en de Vlaamse Hanze. De drapiers konden zich vanaf 1281 verrijken, zodat ze later hun deel in de politieke macht van de stad zouden kunnen opeisen. In 1289 verschaften ze zich toegang tot de Vlaamse Hanze. Vanaf 1290 maakten ze hun entree in de schepenbank.²²¹ Door de overwinning van de drapiers op economisch vlak kregen we een stroomversnelling in de organisatie van de lakenindustrie. Na 1280 verscheen het *Livre de toutes les Keures*, een verzameling van alle bestaande industriële reglementen en ongeschreven gewoonten.²²² De belangrijkste veranderingen voor de drapiers na 1281 waren dat ze toegang kregen tot de Halle en gemakkelijker toegang tot de Hanze. Nochtans bleef de tirannieke houding van de grote handelaars en de schepenen intact na 1281. Te levendige concurrentie werd snel de kop ingedrukt en geen enkele overtreding werd nog geduld. Maar toch genoten de drapiers van hun nieuw gewonnen vrijheid. Ze werden technische raadgevers en medewerkers van de schepenen. Vanaf 1280 doken in alle Vlaamse steden alsook in Noord-Franse steden reglementen voor de lakenindustrie op. De ex- en importhandel bleef onder het monopolie van de rijke handelaars, van de Hanze. Maar de drapiers verbeterden hun positie door het vrij te mogen kopen van wol in Engeland en de toegang tot de Halle. Vandaar dat na 1280 de nood aan een grotere Halle hoog was. Vanaf 1285 werd de constructie van de Nieuwe Halle ondernomen, d.w.z. de westelijke vleugel naast de Oude Halle, de oostelijke vleugel. De Halle was steeds in handen geweest van de schepenen en de rijke Hanzehandelaars. Nu voegde zich daar een nieuwe groep, de drapiers, aan toe. Het belangrijkste was de plaats voor het uitstallen van de koopwaar in de Halle. Vanaf de Cokerulle mochten de uitstalkramen voor de verkoop van halve lakens in de Halle, nabij de ingang staan, terwijl ze voordien voor de Halle, buiten werden verkocht. De plaats kreeg men door loting. Maar de drapier moest gescheiden blijven van het beroep van handelaar, hij mocht geen lakenhandel ondernemen. Maar de slimsten onder hen traden toe tot de Hanze, werden handelaars en zelfs schepenen. Het verschil met de Moerlemaye te Brugge in datzelfde jaar was dat het in Ieper om een commerciële en industriële beweging ging. In Brugge was de beweging commercieel en politiek, in Gent was hij enkel politiek. Één van de redenen waarom Ieper niet verder een lakenstad bleef, is dat de binnenstad afgesloten was van de buitenwijken door de oude ringmuur. In ca. 1316 smeekte het patriciaat om hun versterkingen te behouden zodat ze niet blootgesteld waren aan de grillen van het gemeen uit de buitenwijken. De Ieperlingen hebben niet het voorbeeld van de andere steden gevolgd die steeds gezocht hebben om uitbreiding en versterking van het territorium en die dus langzamerhand hun buitenwijken hebben geïntegreerd. Dat zal uiteindelijk de ondergang van de lakenstad worden. In 1383 werd een einde gemaakt aan de buitenwijken van het lakenproletariaat.

17. De Cokerulle: de totale bevrijding van Poperinge als lakenstad als onrechtstreeks resultaat?

D. Nicholas meende dat er geen sluitend bewijsmateriaal was om de Cokerulle als één van de vele conflicten tussen stad en platteland van die periode te beschouwen.²²³ Daarentegen meent M. Boone dat de Cokerulle heel goed een eerste manifestatie kan zijn (hoewel

²²¹ TRIO, "Bestuursinstellingen van de stad Ieper (12de eeuw-1500)", 342.

²²² ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 458 e.v.

²²³ NICHOLAS, *Town and countryside*, 92-98.

gedeeltelijk verduisterd door andere disputen) van een langdurig conflict tussen Ieper en buur Poperinge (dat zich in de 14de eeuw op grotere schaal zou manifesteren), met de vollerslonen gebruikt als middel -althans in Ieper- om de macht in handen van de heersende elite van handelaars te houden.²²⁴ Hij ziet de Cokerulle als een Ieperse variant van een middeleeuwse bloedvete, die zeer beïnvloed werd door spanningen binnen de overheersende lakenindustrie en tussen de stad en zijn "ondergeschikte" buur Poperinge.²²⁵ De Cokerulle was dus niet alleen de uiting en oplossing van een intern Iepers probleem (bloedvete en tegenstelling almachtig Iepers patriciaat versus drapiers en lakenproletariaat) maar misschien ook wel een bevrijding van de reeds dan al te relativeren economische macht van vooral de Ieperse Hanzehandelaars en dus ook van de Ieperse magistraat over het Ieperse hinterland en dan in het bijzonder over Poperinge. Vanwege het aandeel van de Poperingse lakenarbeiders in de opstand en uitgaande van ons voorgaand onderzoek, menen wij zelfs nog verder in deze redenering over de tegenstelling Ieper versus Poperinge door te kunnen gaan. De Poperingse lakenarbeiders werden wel geronseld als huurlingen in dienst van enkele Ieperse clanleiders, maar hadden er zelf ook baat bij om in opstand te komen. Wij menen dat de Cokerulle misschien wel kan aanzien worden als een gewelddadige poging tot het afwerpen van het relatieve monopolie van de grote (grotendeels Ieperse) Hanzehandelaars op de wolhandel en de lokale lakenhandel in de regio Ieper ten voordele van zowel de Ieperse drapiers en lakenambachten als die van Poperinge en eventueel zelfs ten voordele van de plattelandbewoners. Dat de opstandelingen zich specifiek richtten tegen de Ieperse magistraat en hun familie is evident daar deze grotendeels bestond uit leden van de rijke handelsfamilies. Blijkbaar was Poperinge in de tweede helft van de 13de eeuw reeds zo'n sterk secundair lakencentrum geworden dat het moeilijk als filiaal van Ieper kan beschouwd worden, als dat het geval al was. De zelfstandigheid van deze kleine stad in de 13de eeuw blijkt niet alleen op politiek-juridisch gebied maar dus eveneens op economisch gebied. Het lijkt erop dat Poperinge eerder de laatste hindernissen, die Ieper tegen zijn ontwikkeling tot een volwaardige secundaire lakenstad in stand probeert te houden, probeerde af te schudden door handig in te spelen op de sociaal-economische onrust te Ieper. De Poperingse lakenarbeiders kregen deze opportuniteit toegeworpen door een Ieperse clan die een bloedvete wilde beslechten met een opstand en door de spanningen tussen het Iepers patriciaat en het lakenproletariaat die ten top rezen. Ze grepen deze kans dan ook direct aan, hoewel ze ontkenden dat ze ooit in opstand zouden gekomen zijn zonder het geld en de opzweperij van die Ieperse clanleden. Wij beschouwen de Cokerulle dus als een kleine, economische "bevrijdingsstrijd", niet alleen van de Ieperse drapiers (die ook politieke ambities zouden vervuld zien mettertijd), maar ook van de lokale plattelandsnijverheid en in het bijzonder van de *smalle stad* Poperinge. De Poperingse lakenarbeiders lijken also een (zeker te relativeren) juk van de dominante lakenstad af te werpen. Zoals we in ons volgend onderdeel zullen opmerken, lijkt het inderdaad dat Poperinge misschien ten gevolge van en dankzij de Cokerulle in belang toeneemt in de periode 1285-1300, vooral dan op economisch en demografisch gebied.

18. Een sociaal-topografische revolutie en de rol van de bedelorden in het verhaal

Volgens M. Boone moet ook aandacht gaan naar een socio-topografisch element dat naar voor komt uit de opstand.²²⁶ De bende opstandelingen groeide aan met mensen uit de Ieperse buitenwijken (o.a. het Tempelgebied), waar eveneens drapiers woonden, die ondanks hun

²²⁴ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 150.

²²⁵ *Id.*, 151.

²²⁶ Voor dit element gebruikten wij: BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 151-152.

economisch succes geen toegang hadden tot het stadsbestuur. Om de politieke en economische verhoudingen te veranderen en de kleine ondernemers medezeggenschap te garanderen, moest dus ook de sociale topografie van de stad veranderen. De Cokerulle gaf uitdrukking aan de nood om de stedelijke ruimte te beheersen. Net als M. Boone willen wij de aandacht vestigen op het feit dat het onderliggende patroon om politieke en economische relaties te veranderen en de drapiers, de kleine ondernemers dus, toe te laten om deel te hebben in de zaken van de stad, een doorbraak impliceerde in de eerder strikte sociale topografie van de stad.²²⁷ Ieper was in de 13de eeuw uit zijn voegen gebarsten met als gevolg de verschillende buitenwijken bewoond door lakenproletariaat en drapiers. Het opmerkelijk laat verschijnen van de bedelorden en hun topografische vestiging onderlijnt de bestaande sociale segregatie rond 1280.²²⁸

De impact van de bedelorden op het ontstaan van de ambities van de drapiers om inspraak in het stadsbestuur te eisen is inderdaad niet onbelangrijk. M. Boone verbindt de Cokerulle dus met het feit dat in dezelfde periode deze bedelorden ook verantwoordelijk waren voor het ontwikkelen van bepaalde nieuwe economische ideeën in verband met de rechtvaardiging van economische winst en het moreel aanvaarden van intrest en profijt, waarmee ze totaal ingingen tegen de traditionele kerkelijke opvattingen. Voor Brugge wees J. Murray op een zelfde ontwikkeling. De vier bedelordekloosters (Franciscanen, Dominicanen, Carmelieten en Augustijnen) aldaar hadden een grote invloed op de handel. Het commerciële belang van deze kloosters te Brugge komt tot uiting in het feit dat ze dienden als ontmoetingsplaatsen voor grote handelaarsvergaderingen, als archiefdepots en natuurlijk als vereringsplaatsen, die grote aantallen handelaars op reguliere basis samenbracht. Voor Brugge valt op dat de locatie van deze kloosters de noordwaartse verschuiving van de handel reflecteert die overduidelijk is op het einde van de 13de eeuw.²²⁹

Het is bovendien een feit dat later de geestelijke orden die dichter bij de volksklasse stonden met hun activiteit de zaak van de graaf en gemeen genegen waren. Het beste bewijs hiervan is nog de Vlaamsgezinde getuigenis van de Gentse minderbroeder die de *Annales Gandenses* schreef. We willen bovendien wijzen op een gegeven dat enigszins door de andere studies over het hoofd is gezien. Het gaat hem om het feit dat de plunderaars hun woede niet alleen specifiek hebben gericht op de huizen van bepaalde patriciërs maar eveneens op de kerken.²³⁰ De graaf vond het feit zo erg dat hij het expliciet vermeldde in zijn ordonnantie van 1 april.²³¹ Misschien is de specifieke haat van de lakenambachten gericht tegen de gebouwen van voornoemde traditionele kerkelijke orde ook enigszins te interpreteren als een uiting van verzet tegen de traditionele opvattingen verkondigd door de hogere clerus? Waarom zou een louter economisch geïnspireerde opstand tegen het patriciaat zich immers richten op religieuze instellingen? Een aanslag op gebouwen van de Kerk was in de middeleeuwen heiligschennis. Zelfs Gwijde van Dampierre zag in deze aanslagen noch reden noch oorzaak. Toch moeten we deze stelling ook niet overdrijven. Dat kerken geplunderd werden tijdens middeleeuwse opstanden is geen uitzonderlijk fenomeen. De onbegrensde volkswoede richtte zich op alles wat het grijpen kon. In de decennia die daarop volgden richtten de Vlaamse gemeentenaren nog vaak hun haat expliciet tegen de hogere Fransgezinde clerus, maar dan

²²⁷ BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 151-152.

²²⁸ MUS en TRIO, "L'implantation des ordres mendiants", 181-184.

²²⁹ MURRAY, "Of Nodes and Networks", 10; Voor meer info over de verspreiding van het economische concept "(woeker)rente": cf. WYFFELS, "L'Usure en Flandre au XIIIe siècle", 853-871.

²³⁰ M. Boone spreekt van "certain houses were specifically chosen" Cf. BOONE, "Social conflicts in the cloth industry of Ypres", 151.

²³¹ "et meismement as eglises ki mout i ont esteit grevéés sans raison et sans cause" Cf. ESPINAS en PIRENNE, *Recueil*, III, 683.

vooral omwille van de interdicten. Zo legden ze Terwaan, de zetelplaats van de Franse bisschop die al te dikwijls zijn banbliksems over Vlaanderen had geslingerd op 13 juli 1303 in de as en plunderden ze de hoofdkerk.²³² De Cokerulle en haar uitpattingen tegen de kerkgebouwen toont misschien vooral aan hoe de schijnbaar onaantastbare kerkelijke macht en haar morele invloed over het lakenproletariaat van eind 13de eeuw in Ieper zeer relatief was geworden. De late vestiging van de bedelordes te Ieper was hier misschien wel een oorzaak van. In 1270 meende Humbertus van Romans dat de prediking in de stad meer noodzakelijk was, want "ibi sunt plura peccata". De steden en vooral dan de buitenwijken en/of voorgeborchten van het "proletariaat" leken gekenmerkt door corruptie der zeden en waren broeinesten en steunpunten van ketterijen. Dat de kerk zich al in de 13de eeuw bewust was van dit probleem blijkt uit de vestiging van bedelorden die deze nood aan zieleheil in de Vlaamse steden moesten lenigen.²³³

²³² LUYKX, *Het grafelijk geslacht Dampierre en zijn strijd tegen Filips de Schone*, 197-198.

²³³ SIMONS, *Stad en apostolaat*, 69-70.

De jonge Filip Hooghe – auteur van dit artikel